

บทที่ 3

การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

กบฏญี่ปุ่นและการยึดอำนาจของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม

กบฏญี่ปุ่นเป็นเหตุการณ์สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการยึดอำนาจของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม กบฏญี่ปุ่นเกิดขึ้นในรัชสมัยของสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ จากเอกสารของฟลอริส (Floris) กล่าวถึงเหตุการณ์หลังจากการสวรรคตของสมเด็จพระเอกาทศรถใน พ.ศ.2153 (ค.ศ.1610) ว่า

...เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคตใน ค.ศ.1610 ราชสมบัติตกอยู่กับ
พระราชโอรสองค์ที่ 2 กษัตริย์องค์ใหม่ทรงโปรด ฯ ให้ประหาร
Jockcrommewaye ผู้ซึ่งเพ็ดทูลสมเด็จพระเอกาทศรถจนเป็นเหตุให้พระ
ราชโอรสองค์ใหญ่ถูกประหารชีวิต Jockcrommewaye มีทหารอาสา
ญี่ปุ่นฝึกไฝอยู่มาก ทหารอาสาญี่ปุ่นประมาณ 280 คน บุกเข้า
จับกุมพระมหากษัตริย์บังคับให้พระองค์ทรงประหารขุนนางที่เป็นเหตุ
ให้ Jockcrommewaye ถูกประหาร... (Floris, 1934: 55-56)

และในเอกสารของสปริงเกิล (Sprinckel) ได้กล่าวไว้ว่า

...มีแผนการที่จะยึดครองกรุงศรีอยุธยาแต่ทำไม่สำเร็จขณะพระมหากษัตริย์
ยังทรงพระชนม์ชีพอยู่ แต่เมื่อพระองค์เสด็จสวรรคตแล้ว หัวหน้าขบถคือ ออก
พระนายไวยก็เริ่มดำเนินการเพื่อจะขึ้นเป็นกษัตริย์ แต่ประชาชนไม่นิยมด้วย
ต่างพากันฝึกไฝเข้าข้างพระราชโอรสของกษัตริย์ พระราชโอรสจึงได้ขึ้นเป็น
กษัตริย์ พวกฮอลันดาเองก็เข้าข้างพระราชโอรสสู้รบกับพวกออกพระนายไวย
เมื่อพระราชโอรสของกษัตริย์ (ซึ่งได้เป็นกษัตริย์) สวรรคต พระอนุชาองค์
เล็กจึงได้เป็นกษัตริย์... (ขจร สุขพานิช, 2523 : 93 อ้างจาก Satow, 1885: 205)

จากข้อความที่กล่าวมานี้แสดงให้เห็นว่ามีการกบฏเกิดขึ้นในช่วงเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อของการผลิตแผ่นดิน และทหารอาสาญี่ปุ่นเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องในการกบฏด้วย และเมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จขึ้นครองราชสมบัติใน พ.ศ.2154 (ค.ศ.1611) กบฏญี่ปุ่นก็เกิดขึ้นในช่วงต้นแผ่นดิน จึงนับว่าเป็นเหตุการณ์ที่สืบเนื่องกันกับการกบฏในสมัยสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ จากหลักฐานพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาหลายฉบับต่างกล่าวถึงเหตุการณ์กบฏญี่ปุ่นในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมว่า

...ครั้งนั้นญี่ปุ่นเข้ามาค้าขายหลายลำ ญี่ปุ่นโกรธว่าเสนาบดีมิได้เป็นธรรม คบคิดกันเข้าด้วยพระพิมล (ธรรม) ข้าราชการมหาดเล็กเสีย ญี่ปุ่นคุมกัน ได้ประมาณ 500 ยกเข้าในท้องสนามหลวง คอยจะกุมเอาพระเจ้าอยู่หัว อันเสด็จออกมาฟังพระสงฆ์บอกหนังสือ ณ พระที่นั่งจอมทองสามหลัง ขณะนั้นพระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรมเข้ามา 8 รูป พาเอาพระองค์ออกมา ต่อหน้าญี่ปุ่น...ฝ่ายพระมหาอำมาตย์คุมพลได้ให้สู้รบญี่ปุ่นล้มตายเป็นอันมาก ญี่ปุ่นแตกไปจากพระราชวังลงลำภาหนี่ไป... (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 332 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 396-397 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 179 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 1 พก.ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 98)

ทหารอาสาญี่ปุ่น มีหลักฐานปรากฏในพระไอยการตำแหน่งนาทหารหัวเมือง เป็นกรมอาสาญี่ปุ่นในบังคับบัญชาของพระเสนาภิมุข (ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จุลศักราช 1166 2529: 248) และปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราชว่า “...พระเสนาภิมุขชี้ข้างพลายเพื่อองปราบไตร ถือพลอาสาญี่ปุ่น 500...” (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 197) เมื่อครั้งทรงเสด็จนำทัพไปรบกับพระมหาอุปราชา นอกจากนี้เขาเตน (Schouten) ผู้จัดการสำนักงานบริษัทการค้าฮอลันดาประจำกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงทหารอาสาญี่ปุ่นว่า “...กองอาสาญี่ปุ่นมีจำนวน 500 ถึง 600 คน ...และพระมหากษัตริย์ก็โปรดปรานมาหลายรัชกาลแล้ว..” (ประชุมพงศาวดาร เล่มที่ 47, 2513: 136) จากหลักฐานที่กล่าวมานี้สามารถระบุได้ว่า ทหารอาสาญี่ปุ่นอยู่ในบังคับบัญชาของพระเสนาภิมุข และได้เคยตามเสด็จสมเด็จพระนเรศวรมหาราชออกสู่สนามรบ ทหารอาสาญี่ปุ่นระบุจำนวนว่า 500 คน นับเป็นจำนวนมากพอสำหรับการสังกัดกรมกอง และเขาเตนอ้างถึงทหารอาสาญี่ปุ่นว่า เป็นที่โปรด

ปรานของกษัตริย์มาหลายรัชกาล ดังนั้นเราสามารถสันนิษฐานได้ว่า กรมทหารอาสาญี่ปุ่นมีอยู่แล้วในสมัยสมเด็จพระนเรศวรมหาราช

จากหลักฐานของฟลอริส ที่กล่าวถึง Jockcrommewaye ซึ่งพัวพันกรณีการประหารชีวิตพระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเอกาทศรถ คือ เจ้าฟ้าสุทัศน์ และเมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถสวรรคตการกบฏก็เกิดขึ้น ขจร สุขพานิช สันนิษฐานว่า Jockcrommewaye เป็น ออกพระนายไวย ในเอกสารฝ่ายไทยปรากฏชื่อที่ใกล้เคียงที่สุด คือ หมื่นไวยวรรณารถ (หรือจ๋มื่นไวยวรรณารถ) ตำแหน่งหัวหน้าหมวดเล็ก 1 ใน 4 คน (ตำราราชเสวกครั้งกรุงเก่า, 2537: 1) ซึ่งทั้งสองชื่อนี้ น่าจะเป็นตำแหน่งเดียวกัน แต่ที่เป็น “ออกพระ” สันนิษฐานว่าอาจจะเป็นได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์เป็นกรณีพิเศษ (ขจร สุขพานิช, 2523: 92-93) ถ้า Jockcrommewaye เป็นหนึ่งในบรรดาหัวหน้าหมวดเล็กตามข้อสันนิษฐาน ย่อมเป็นผู้ที่ใกล้ชิดพระมหากษัตริย์มากผู้หนึ่ง การที่ทหารอาสาญี่ปุ่นมีความเกี่ยวข้องกับ Jockcrommewaye และให้ความร่วมมือในการก่อการกบฏ อาจจะสันนิษฐานได้ว่ากรมอาสาญี่ปุ่นอยู่ในบังคับบัญชาของ Jockcrommewaye ซึ่งหมายความว่าทหารอาสาญี่ปุ่นเป็นทหารรักษาพระองค์ด้วย และด้วยจำนวนของทหารอาสาญี่ปุ่นน่าจะทำให้ Jockcrommewaye มีอิทธิพลในราชสำนักพอสมควร

ฟลอริส กล่าวถึงพระราชโอรสองค์ใหญ่ว่าถูกพระราชบิดาให้ประหาร เนื่องจากการเปิดหูของ Jockcrommewaye เจ้าฟ้าสุทัศน์ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเอกาทศรถ ทรงเป็นพระมหาอุปราช จากหลักฐานพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ระบุว่า เจ้าฟ้าสุทัศน์พระมหาอุปราช “...กราบทูลพระกรุณาว่า จะขอพิจารณาคนออก สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตรัสว่าจักเป็นขบถหรือ พระมหาอุปราชทรงมี ความกลัวพระราชบิดาเป็นกำลัง ออกจากที่เฝ้าเสด็จมาพระราชวังบวรสถานมงคล เพลาคำก็เสวยยาพิษสวรรคต...” (ปก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 394 ปก.ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 95 ปก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 329-330 ปก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 178 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขานี้ เล่ม 1, 2534: 185) ถ้าพิจารณาการสิ้นพระชนม์ของเจ้าฟ้าสุทัศน์ ตามที่ปรากฏในพระราชพงศาวดาร จะเห็นว่ามีคามผิดปกติ คือ เจ้าฟ้าสุทัศน์ เป็นพระมหาอุปราชโดยตำแหน่งแล้วไม่จำเป็นต้องก่อการกบฏก็สามารถได้เป็นกษัตริย์องค์ต่อไปได้ พระองค์ได้รับพระราชทานโปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระมหาอุปราชได้เพียง 4 เดือนเท่านั้น นับว่าเป็นระยะเวลาที่สั้นมากสำหรับการสะสมกำลังอำนาจ และจากการที่พระองค์ทรงกราบทูลขอพระราชทานุญาตเอาคนออก แสดงให้เห็นถึงพระอุปนิสัยที่ไม่แสดงความอวดอำนาจ เพราะโดยตำแหน่งพระมหาอุปราชสามารถปลดขุน

นางข้าราชการที่มีตำแหน่งและยศศักดิ์ต่ำกว่าพระองค์ได้โดยไม่เป็นการก้าวก่ายพระราชอำนาจ เพราะฉะนั้น การเสวยยาพิษปลงพระชนม์ชีพจึงนับเป็นการสิ้นพระชนม์ที่ไม่สมควรแก่เหตุผล

ฟลอริสกล่าวถึงพระองค์ว่าถูกประหารเพราะ Jockcrommewaye และสปรินเกล กล่าวถึงความพยายามในการก่อการกบฏแต่ไม่สำเร็จในขณะที่สมเด็จพระเอกาทศรถยังมีพระชนม์ชีพอยู่ เมื่อนำกรณีการกบฏที่ไม่สำเร็จกับการขอพระบรมราชานุญาตปลดขุนนางข้าราชการของพระมหาอุปราชมารวมกัน อาจจะสันนิษฐานได้ว่าเมื่อพระมหาอุปราชมาขอพระบรมราชานุญาตปลดขุนนางข้าราชการนั้น ผู้ที่จะถูกปลดนั้นน่าจะเป็นผู้ที่มีตำแหน่งและความสำคัญพอสมควร จึงต้องมาขอพระบรมราชานุญาต เป็นไปได้ว่าผู้ที่พระมหาอุปราชมากราบขอลขอให้ปลด คือ Jockcrommewaye และข้อกล่าวหาที่มีความเป็นไปได้ที่สุด คือ Jockcrommewaye ก่อการกบฏ แต่เนื่องจากโดยตำแหน่งแล้ว Jockcrommewaye น่าจะเป็นผู้ที่สมเด็จพระเอกาทศรถไว้วางพระทัยมาก การกราบขอลขอให้ปลดจึงไม่สำเร็จ และต่อมาพระองค์ก็ถูกข้อกล่าวหานี้โดย Jockcrommewaye แต่ครั้งนี้ส่งผลตรงกันข้าม คือ พระมหาอุปราชถูกประหารชีวิตตามที่ฟลอริสได้กล่าวไว้ หรือพระองค์ทรงตัดสินพระทัยเสวยยาพิษเพื่อปลงพระชนม์ชีพตามที่พระราชพงศาวดารได้กล่าวไว้

เมื่อสมเด็จพระเอกาทศรถเสด็จสวรรคตใน พ.ศ.2153 (ค.ศ.1610) การกบฏโดย Jockcrommewaye ก็เกิดขึ้น แต่ก็ไม่ประสบผลสำเร็จพระราชโอรสองค์ที่ 2 คือ สมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ได้เป็นพระมหากษัตริย์ ต่อจากสมเด็จพระราชบิดา และโปรดฯ ให้มีการประหาร Jockcrommewaye ที่ก่อการกบฏ ตามหลักฐานของฟลอริสและสปรินเกล เมื่อ Jockcrommewaye ถูกประหารแล้วทหารอาสาญี่ปุ่นจำนวน 280 คน ได้ก่อการกบฏขึ้นอีกมีการจับกุมพระมหากษัตริย์เพื่อต่อรองให้มีการประหารขุนนางที่เกี่ยวข้องกับการตายของ Jockcrommewaye ในขณะเดียวกันเอกสารของสปรินเกลกล่าวถึงพระราชโอรสที่ได้เป็นกษัตริย์แล้วเสด็จสวรรคต พระอนุชาองค์เล็กจึงได้ขึ้นเป็นกษัตริย์ กษัตริย์ที่เสด็จสวรรคต คือ สมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ และพระอนุชาที่ได้เป็นกษัตริย์ คือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม (ขจร สุขพานิช, 2523: 93)

การยึดอำนาจของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไม่ปรากฏในหลักฐานเอกสารของชาวต่างประเทศ แต่มีปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา ความว่า

...พระศรีศิลป์บวชอยู่วัดระฆัง รู้พระไตรปิฎกสันทนต์ ได้สมณฐานันดรเป็นพระพิมลธรรมอนันตปริษา ...มีศิษย์โยมมากทั้งจมีนศรีเสาวรักษ์ก็ถวายตัว

เป็นบุตรเลี้ยงครั้งนั้นเชี่ยวชาญคนทั้งหลายนับถือมาก จึงคิดกันกับจมีน
ศรีเสาวรักษ์และศิษย์โยมเป็นความลับ ซ่องสุมพรรคพวกได้มากแล้ว
ก็ปริวรรตออกเปลาค่า พวกกันไปชุ่มพล ฌ ปรากฏวัดพระศรีรัตนมหาธาตุ
...ยกพลมาฟันประตูมณฑลสุนทรเข้าไปในท้องสนามหลวง...พระพิมลธรรม
เข้าพระราชวังได้ ก็ให้กุมเอาพระเจ้าแผ่นดิน..สำเร็จโทษด้วยท่อนจันทน์..
(พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 395 พก.ฉบับพันจันทนุมาศ
เล่ม 2, 2512: 96-97 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 331 พก.ฉบับ
บริติชมิวเซียม, 2537: 178-179 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 1, 2535:
185-186)

จากพระราชพงศาวดารระบุว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เดิมคือพระศรีศิลป์
ชื่อนี้ อาจจะเป็นความคลาดเคลื่อน เพราะพระอนุชาของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีพระนามว่า
พระศรีศิลป์ และเป็นพระมหาอุปราชในสมัยของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม สมเด็จพระเจ้าทรง
ธรรมจึงไม่ควรจะทรงพระนามว่าศรีศิลป์ ตรงกับพระอนุชาของพระองค์ ในพงศาวดารกรุงศรี
อยุธยา ฉบับวันวลิต พ.ศ.2182 กล่าวถึงพระนามของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมว่า “ พระอินทรา
ชา ” (วัน วลิต, 2523: 115) โดยไม่ระบุพระนามอื่นสันนิษฐานว่าพระนาม “ พระอินทราชา ”
จึงน่าจะเป็นพระนามเดิมของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมากกว่าพระนาม พระศรีศิลป์ ซึ่งตรงกับ
พระนามของพระอนุชา เนื่องจากวัน วลิต เข้ามาประจำบริษัการค้าฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยา
ในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองซึ่งเป็นระยะเวลาที่ไม่ยาวนานนักจากรัชสมัยของสมเด็จพระ
เจ้าทรงธรรม การระบุพระนามของพระอนุชา คือ พระศรีศิลป์ ซึ่งมีกรณีการกบฏเป็นเรื่องที่รู้จัก
ทั่วไปจึงน่าจะเป็นสิ่งที่สามารถเชื่อถือได้ เมื่อพระอนุชาทรงพระนาม “ พระศรีศิลป์ ” (ตรงกับ
พระนามพระศรีศิลป์ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยา) พระเชษฐา คือ สมเด็จพระเจ้าทรง
ธรรมจึงไม่น่าจะมีพระนามซ้ำกัน ดังนั้น การที่ทรงพระนาม “ พระอินทราชา ” จึงมีน้ำหนัก
มากกว่า พระนาม “ พระศรีศิลป์ ”

สำหรับการผนวชของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนั้น เมื่อพิจารณาจากสถาน
การณ์ที่เริ่มปรากฏความยุ่งยากมาตั้งแต่ปลายรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ การผนวชของ
สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมอาจจะมีเหตุผลทางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เมื่อประมาณจาก
พระชนมายุที่ เสด็จสวรรคตยังไม่ 40 พรรษา เมื่อ พ.ศ.2171 (ค.ศ.1628) ทรงครองราชย์
นานถึง 17 ปี 1 เดือน (ขจร สุขพานิช, 2523: 100) อย่างน้อยที่สุดเมื่อทรงผนวชพระชนมายุ

ประมาณ 20 พระชันษา หรือถ้าทรงบรรพชาเป็นสามเณรก็อาจจะพระชนมายุน้อยกว่านี้
อย่างไรก็ตาม เมื่อเสด็จขึ้นครองราชสมบัติพระชนมายุอยู่ในราว 21-23 พระชันษา แสดงว่า
ระยะเวลาที่ทรงผนวชนั้นไม่นานนัก ตำแหน่งพระพิมลธรรมเป็นตำแหน่งของพระราชาคณะ
(สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, 2514: 177) ผู้ที่ดำรงตำแหน่งควร
จะมีทั้งวิทยุฉุฉิมและคุณวุฒิต่างไรก็ตามข้อยกเว้นย่อมมิได้เสมอ

การผนวชครั้งนี้เป็นการสร้างโอกาสให้กับสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เนื่องจาก
เมื่อทรงผนวชแล้ว “...มีศิษย์โยมมาก...คนทั้งหลายนับถือมาก...” (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์,
2515: 331 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 395) ทำให้สามารถรวบรวมผู้คนจำนวน
มากไว้เพื่อการรัฐประหารได้ ภายหลังจากการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระเอกาทศรถ สถาน
การณ์ในกรุงศรีอยุธยาค่อนข้างไม่ปกติ ด้วยเรื่องกบฏ Jockcrommwaye และ ทหารอาสาญี่ปุ่น
การผนวชของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมจึงกลายเป็นแนวทางในการขงสมผู้คนที่ทางราชสำนัก
ละเลยการตรวจสอบ ทั้งที่วัดระฆัง หรืออีกชื่อหนึ่ง คือ วัดวรโพธิ์ (น. ณ ปากน้ำ, 2529: 74)
อยู่ทางทิศตะวันตกของพระราชวังหลวงข้ามคลองท่อไป เป็นสถานที่ที่จัดว่าอยู่ใกล้พระราชวัง
หลวงมากที่สุด สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมได้นำกำลังไปรวมพลที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ ก่อนที่
จะเข้าโจมตีพระราชวัง สาเหตุที่ทำให้ต้องนำกำลังไปที่วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ สันนิษฐานได้
ว่า

ประการแรก ตำแหน่งที่ตั้งของวัดระฆังซึ่งอยู่ข้ามคลองท่อไปนั้นตรงกับบริเวณ
พระราชวังหลวง ซึ่งตลอดแนวคลองท่อจากประตูคลองท่อจนถึงท้ายวัดพระศรีสรรเพชญ์เป็น
บริเวณที่ไม่มีมีสะพานข้ามคลองเลย เพื่อเป็นการรักษาความปลอดภัยของแนวกำแพงพระราช
วังหลวง และการใช้เรือในคลองท่อนั้นจะถูกเจ้าพนักงานตรวจตรา ดังนั้นจึงไม่ใช้วัดระฆังเป็น
สถานที่ชุมนุมพล

ประการที่สอง บริเวณวัดพระศรีรัตนมหาธาตุมีอาณาบริเวณกว้างขวางเหมาะ
แก่การชุมนุมพล และทำเลที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่ตรงกับพระราชวังหลวง เป็นชัยภูมิที่ดีอีกทั้งวัด
พระศรีรัตนมหาธาตุเป็นสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์ เป็นที่เคารพ การเลือกวัดพระศรีรัตนมหาธาตุจึง
เป็นการสร้างกำลังใจให้กับผู้ร่วมก่อการทั้งปวง

สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงนำกำลังพลเข้าโจมตีพระราชวังทางด้านหน้า ทรง
“ ฟันประตูมงคลสุนทรเข้าไป ” และยึดพระราชวังหลวงได้ ทรงให้จับกุมสมเด็จพระศรีเสาว
ภาคย์แล้วให้ประหารด้วยท่อนจันทน์ตามราชประเพณี ณ วัดโคกพระยา การยึดอำนาจครั้งนี้
ไม่มีการกล่าวถึงการต่อต้านจากสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ อาจจะสันนิษฐานได้ว่าสมเด็จพระ

ศรีเสาวภาคย์ไม่ได้ทรงคิดว่าพระอนุชาจะก่อการยึดอำนาจ หรือทรงมีปัญหาเกี่ยวกับพวกทหาร อาสาญีปุ่นจนกระทั่งขาดการระแວดระวังทางด้านอื่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระอนุชาที่ทรงผนวช อยู่ การปฏิบัติการของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมนับเป็นการใช้กำลังพลจำนวนมากในเขตพระ นคร ที่มีการรวบรวมกำลังพลในระยะใกล้กับพระราชวังหลวงมากที่สุดเท่าที่เคยปรากฏมา

ในการยึดอำนาจครั้งนี้สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงได้รับการสนับสนุนจากเจมื่น ศรีสรรัักษ์ (หมื่นศรีสรรัักษ์) ชื่อนี้ปรากฏในตำราราชเสวกว่าเป็น 1 ใน 4 หัวหน้านามหาดเล็ก (ตำราราชเสวกครั้งกรุงเก่า, 2537: 1) จากการรบทฎของ Jockcrommewaye หรือออกพระนาย ไวยและการรัฐประหารของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม มีข้อสังเกตประการหนึ่งคือ ทั้ง “ ออกพระ นายไวย ” และ “ เจมื่นศรีสรรัักษ์ ” เป็นหัวหน้านามหาดเล็กในพระองค์พระมหากษัตริย์ และจาก การเกิดการรบทฎและยึดอำนาจทั้งสองคนนี้นี้ล้วนแต่มีบทบาทสำคัญในการปฏิบัติการ เป็นการ แสดงให้เห็นว่าหัวหน้านามหาดเล็กทั้งสองคนนี้นี้คงจะมีอิทธิพลและฐานอำนาจในราชสำนักพอ สมควร ไม่ใช่เพียงแคหัวหน้านามหาดเล็กธรรมดาเท่านั้น บุคคลระดับหัวหน้านามหาดเล็กที่ สามารถรวบรวมกำลังพลเพื่อปฏิบัติการสำคัญแบบนี้ได้ ย่อมแสดงว่าเป็นผู้ที่ได้รับความไว้วาง พระราชหฤทัยจากพระมหากษัตริย์ จนกระทั่งสามารถสร้างฐานอำนาจในพระราชสำนักได้

เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ก็เกิดกบฏทหารอาสา ญีปุ่นขึ้นอีก

...ครั้งนั้นญีปุ่นเข้ามาค้าขายหลายลำ ญีปุ่นโกรธว่าเสนาบดีมิได้เป็นธรรม คบคิดกันเข้าด้วยพระพิมลธรรมฆ่าพระมหากษัตริย์เสีย ญีปุ่นคุมกันได้ ประมาณ 500 ยกเข้าในท้องสนามหลวง คอยจะกุมเอาพระเจ้าอยู่หัว อันเสด็จออกมาฟังพระสงฆ์บอกหนังสือ ณ พระที่นั่งจอมทองสามหลัง ขณะนั้นพอพระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรมเข้ามา 8 รูป พาเอาพระองค์ ออกมาต่อหน้าญีปุ่น...ฝ่ายพระมหาอำมาตย์คุมพลได้ให้สู้รบญีปุ่นล้มตายเป็น อันมาก ญีปุ่นแตกไปจากพระราชวังลงสำเภาหนีไป... (พก.ฉบับพระจักร พรดิพงษ์ เล่ม 2, 2504: 396-397 พก.ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 98 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 332 พก.ฉบับปริตขมิวเทียม 2537: 179 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 1)

และวัน วลิต ได้กล่าวถึงการที่ญี่ปุ่นบุกเข้าไปจับพระมหากษัตริย์ในพระราชวังว่า “...พระองค์ทรงถูกชาวญี่ปุ่นที่อาศัยอยู่ในสยามจับในพระราชวังของพระองค์เอง พวกญี่ปุ่นที่ชั่วร้ายนี้จะไม่ยอมปล่อยพระองค์จนกว่าพระองค์จะยินยอมให้ผลประโยชน์มากมายแก่พวกเขา...” (วัน วลิต, 2523: 116) การกบฏอาสาญี่ปุ่นครั้งนี้จัดได้ว่าเป็นความเกี่ยวเนื่องกับการกบฏญี่ปุ่นครั้งที่ผ่านมา

ประเด็นที่ควรพิจารณาของการกบฏครั้งนี้ คือ การที่กบฏอาสาญี่ปุ่นบุกเข้าพระราชวังหลวงได้ เข้าไปในท้องสนามหลวงเพื่อต้องการจับกุมองค์พระมหากษัตริย์ อาสาญี่ปุ่นจำนวน 500 คน บุกเข้าไปในพระราชวังหลวงได้โดยสะดวก ซึ่งการตอบโต้จากฝ่ายเสนาบดีไม่ได้กระทำในทันที แต่ต้องเสียเวลารวบรวมกำลังพลก่อน ทหารอาสาญี่ปุ่นจำนวน 500 คน นั้นจัดว่าเป็นกำลังพลที่มากพอสมควรในการปฏิบัติการเพื่อยึดพื้นที่พระราชวังหลวง ถ้าพิจารณาจากจำนวนคนที่มีมากและที่ตั้งของหมู่บ้านชาวญี่ปุ่นซึ่งอยู่นอกกำแพงพระนครแล้ว การเคลื่อนกำลังพลจำนวนมากและเป็นชาวต่างชาติย่อมเป็นที่ผิดสังเกต เจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยบริเวณกำแพงพระนครควรจะรายงานให้ผู้บังคับบัญชาทราบ การที่ทหารอาสาญี่ปุ่นสามารถเข้าถึงพระราชวังหลวงได้ก่อนที่จะมีการต่อต้าน จึงควรมีเหตุผลที่สามารถอธิบายได้

ประการแรก การที่อาสาญี่ปุ่นสามารถบุกเข้าพระราชวังหลวงได้อย่างสะดวกนั้น อาจจะเป็นเพราะว่าเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยไม่ได้คาดคิดว่าจะเกิดการกบฏขึ้น เนื่องจากอาสาญี่ปุ่นนั้นน่าจะเป็นกองกำลังรักษาพระองค์ (ตามข้อสันนิษฐานข้างต้น) เห็นได้จากการอยู่ใต้บังคับบัญชาของออกพระนายไวย (หรือหมื่นไวยวรรณารตหัวหน้านามหาดเล็ก) เมื่ออาสาญี่ปุ่นเป็นกองกำลังรักษาพระองค์การเดินทางเข้า-ออกเมืองจึงเป็นไปโดยสะดวก

ประการที่สอง การถืออาวุธเข้าเมือง ทหารรักษาพระองค์ย่อมสามารถพกพาอาวุธไว้กับตัวตลอดเวลาที่ปฏิบัติหน้าที่ได้

ประการที่สาม ระยะเวลาในการเดินทางเข้าเมือง ประตูเมืองและประตูพระราชวังมีข้อกำหนดในการเปิด-ปิด คือ ประตูจะเปิดในเวลาอรุณรุ่ง และปิดในเวลาอัสดง ดังนั้นการที่อาสาญี่ปุ่นสามารถผ่านเข้าไปถึงพระราชวังหลวงโดยไม่เกิดการปะทะกันกับฝ่ายดูแลรักษาพระนคร น่าจะเป็นเพราะอาสาญี่ปุ่นเข้ามาเขตกำแพงพระนครก่อนเวลาอัสดงที่ประตูจะปิด เพื่อเตรียมการบุกเข้าพระราชวังหลวง

ข้อสันนิษฐานประการสุดท้ายที่สามารถเป็นไปได้ คือ การเข้าเมืองของอาสาญี่ปุ่นเป็นการเปลี่ยนเวรทหารรักษาพระองค์ตามปกติ ดังนั้นทหารอาสาญี่ปุ่นจึงบุกเข้าไปในท้องสนามหลวงได้ก่อนที่จะมีการต่อต้านจากฝ่ายรักษาความปลอดภัย

อีกประเด็นหนึ่งคือ การที่สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมถูกจับโดยพวกอาสาญี่ปุ่น ตามที่วัน วลีต กล่าว หรือไม่ได้ถูกจับเพราะได้รับความช่วยเหลือจากพระสงฆ์วัดประดู่โรงธรรม ตามที่พระราชพงศาวดารอ้าง ประเด็นนี้หลักฐานทั้งสองฝ่ายมีความขัดแย้งกันการจะตัดสินว่า เกิดเหตุการณ์ใดขึ้นกับสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเป็นเรื่องยาก ถ้าพิจารณาตามหลักฐานแล้ว น้ำหนักของเอกสารของวัน วลีต ควรจะได้รับความน่าเชื่อถือมากกว่าเนื่องจากฉบับที่หลังจาก เหตุการณ์เกิดขึ้นเพียงชั่วระยะเวลาสองรัชกาลเท่านั้น แต่ถ้าพิจารณาตามเหตุผลแล้วการที่ พระมหากษัตริย์ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ในฐานะที่สำคัญที่สุดของอาณาจักรถูกจับเป็นตัวประกันเพื่อการ ต่อรอง ย่อมส่งผลกระทบต่อกรุงศรีอยุธยาในฐานะที่เป็นทั้ง “ ศูนย์กลางการปกครอง ” และ เป็น “ เมืองท่า ” ที่สำคัญ ซึ่งทำให้สถานการณ์ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสิ้นคลอนในสายตา ของเหล่าขุนนาง และขาดความน่าเชื่อถือในสายตาของผู้ทำการทั้งปวง

แต่ถ้าสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมไม่ได้ถูกจับเป็นตัวประกัน พระสงฆ์วัดประดู่โรง ธรรมช่วยพระองค์ออกมาได้อย่างไร ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาระบุว่า พระองค์ถูกพา ออกมาต่อหน้าพวกอาสาญี่ปุ่นโดยไม่ถูกจับ สันนิษฐานว่าวิธีการที่พระสงฆ์ใช้ในการช่วยเหลือ สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมก็คือ การปลอมตัว ซึ่งสามารถทำได้ 2 วิธี คือ การปลอมพระองค์เป็น พระสงฆ์เสด็จปะปนออกไปกับพระสงฆ์ที่จะกลับวัด อีกวิธีหนึ่งเป็นการปลอมพระองค์เป็นลูกศิษย์พระองค์ออกไปพร้อมกับลูกศิษย์คนอื่น ๆ

อย่างไรก็ตามสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทรงปลดปล่อยจากสถานการณ์นี้ ทหารอาสาญี่ปุ่นที่ก่อการกบฏถูกขับไล่ออกไปจากกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่ใช่อาสาญี่ปุ่นทั้งหมดเพราะ กองอาสาญี่ปุ่นไม่ได้ถูกยกเลิกไป

กบฏพระศรีศิลป์ (พระมหาอุปราช) : อำนาจของ “ วังหน้า ”

พระศรีศิลป์หรือพระพันปีศรีศิลป์ ตามพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาระบุว่า เป็นพระอนุชาของสมเด็จพระเชษฐาธิราช (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ เล่ม 2, 2504: 401 พก. ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 103 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 336 พก.ฉบับบริติช มิวเซียม, 2537: 181 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 3) แต่ในเอกสารของวัน วลีต ระบุว่า เป็นพระอนุชาของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เป็นพระมหาอุปราช (วัน วลีต, 2516: 3) จึง เป็นพระปิตุลา (อา) ของสมเด็จพระเชษฐาธิราช แต่พระศรีศิลป์ที่กล่าวถึงนี้เป็นบุคคลเดียวกัน เพียงแต่เป็นความคลาดเคลื่อนของการชำระพระราชพงศาวดารเท่านั้น เพราะในพระราช พงศาวดารมีความผิดพลาดในการใช้คำเรียกพระศรีศิลป์ คือ “ พระพันปีศรีศิลป์ ” คำว่า

“ พระพันปี ” เป็นตำแหน่งซึ่งใช้เรียกพระญาติผู้ใหญ่เท่านั้น เช่น สมเด็จพระพันปีหลวง เป็นต้น และยังไม่ปรากฏว่ามีการใช้เรียกพระราชวงศ์ฝ่ายชายเลย มีแต่พระราชวงศ์ฝ่ายหญิงเท่านั้น

ถ้าพระศรีศิลาเป็นพระอนุชาของสมเด็จพระเชษฐาธิราช ควรจะมีพระชนมายุประมาณ 13-15 พระชันษา จัดว่าเพิ่งจะทรงโลกันต์ได้ไม่นาน ด้วยความรู้และสติปัญญา อีกทั้งอำนาจบารมีไม่มีข้อใดเลยที่จะแสดงให้เห็นว่า ทรงพร้อมที่จะก่อการกบฏแม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากเหล่าเสนาบดีก็ตาม แต่ทรงเป็นพระมหาอุปราชเป็นพระปิตุลาชของสมเด็จพระเชษฐาธิราชโดยฐานะแล้วทรงสามารถสืบราชบัลลังก์หลังจากสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมสวรรคต วัน วลิต ซึ่งเข้ามาประจำสำนักงานบริหารการค้าฮอลันดาที่กรุงศรีอยุธยาในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองก็นับว่าอยู่ในช่วงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไม่นานนัก เอกสารร่วมสมัยของ วัน วลิต จึงสามารถยืนยันฐานะของพระศรีศิลาได้

กบฏพระศรีศิลาเกิดขึ้นภายหลังการเสด็จสวรรคตของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมในแผ่นดินสมเด็จพระเชษฐาธิราช เมื่อออกญาศรีวรวงศ์และออกญาเสนาภิมุข (ยามาดา นางามาชา) ให้การสนับสนุนสมเด็จพระเชษฐาธิราชพระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมขึ้นเป็นกษัตริย์ ในขณะที่มีขุนนางอีกกลุ่มคัดค้านและให้การสนับสนุนพระมหาอุปราช ได้แก่ ออกญาปลาโหม ออกพระท้ายน้ำ ออกพระศรีเสาวราช ออกพระจุฬา และออกหลวงธรรมไตรโลก เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมเสด็จสวรรคตออกญาศรีวรวงศ์และออกญาเสนาภิมุขใช้กำลังทหารเข้าควบคุมพระราชวังหลวงไว้ได้ มีอาสาญี่ปุ่น 600 คน และทหารอีก 4000 คน (วัน วลิต, 2516: 5) มีการจับกุมและประหารขุนนางที่ให้การสนับสนุนพระมหาอุปราชทันที ผู้ที่ถูกประหารคือ ออกญาปลาโหม ออกพระท้ายน้ำ และออกหลวงธรรมไตรโลก (วัน วลิต, 2516: 8) ส่วนคนอื่น ๆ ถูกจับและจำคุกไว้ ส่วนพระมหาอุปราชทรงผนวชเพื่อรักษาชีวิตของพระองค์ไว้ (วัน วลิต, 2523: 122)

ต่อมาพระองค์ทรงลาผนวชเสด็จไปบางกอกของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช เมื่อสมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงทราบจึงให้ออกญาปลาโหมและออกญาเสนาภิมุขรวบรวมกองทัพไปปราบ แต่พระมหาอุปราชทรงทราบข่าวจึงเสด็จหนีไปเมืองเพชรบุรี ออกญาปลาโหมและออกญาเสนาภิมุขตามไป กำลังพลของพระมหาอุปราชถูกตีแตกพ่ายและพระองค์ถูกจับเป็นเชลย พระมหากษัตริย์ทรงตัดสินให้พระมหาอุปราชสิ้นพระชนม์โดยการขังไว้ในบ่อลึกและให้ลดจำนวนอาหารลงทุกวันจนกว่าจะสิ้นพระชนม์ ที่เมืองเพชรบุรี (วัน วลิต, 2523: 123) ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาได้กล่าวถึงพระศรีศิลากับว่า “...ทรงพาพรรคพวกของพระองค์หลบหนีไปยังเมืองเพชรบุรีช่องสุ่มพวกพลจะยกเข้ามา...” (พกฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 401

พท.ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 103 พท.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 336 พท.ฉบับ
 บริติชมิวเซียม 2537:181 พท.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 3) แต่พระมหาอุปราชไม่
 ได้สิ้นพระชนม์ เนื่องด้วยการช่วยเหลือของเหล่าพระสงฆ์และออกหลวงมงคล (วัน วลิต, 2516:
 13) ลอบนำพระองค์ออกจากบ่อลึกโดยเอาศพไปไว้แทน หลังจากนั้นข่าวการรอดชีวิตของ
 พระองค์ก็แพร่กระจายออกไป การชงสมผู้คนครั้งที่ 2 จึงเกิดขึ้นและมีผู้คนเข้าร่วมมากมาย
 สมเด็จพระเชษฐาธิราชทรงโปรดฯ ให้ออกญากลาโหมและออกญาเสนาภิรมย์นำกองทัพไปยัง
 เมืองเพชรบุรี หลังจากการสู้รบฝ่ายพระมหาอุปราชพ่ายแพ้ พระองค์ถูกจับกุมไปยังกรุงศรี
 อโยธยาและถูกประหารชีวิต (วัน วลิต, 2516: 17, 19 พท.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504:
 401 พท.ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 103 พท.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 336 พท.ฉบับ
 บริติชมิวเซียม 2537: 181 พท.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 3)

กบฏพระศรีศิลป์หรือพระมหาอุปราช เป็นการแสดงให้เห็นถึงอำนาจอย่างชัด
 เจนเป็นครั้งแรกของ “ วังหน้า ” ที่ทำการต่อต้าน “ วังหลวง ” อย่างจริงจัง นับตั้งแต่พระราช
 วังหน้าเป็นที่ประทับของผู้ดำรงตำแหน่งพระมหาอุปราชเป็นต้นมา ถึงแม้ว่าฐานอำนาจซึ่งเป็น
 ที่มั่นของพระมหาอุปราชจะอยู่ที่เมืองเพชรบุรี แต่พระองค์ก็ทรงรวบรวมผู้คนไปจากกรุงศรี
 อโยธยาและไปสมทบกับขุนนางท้องถิ่น จึงนับว่าในฐานะ “ วังหน้า ” แล้วพระองค์เป็นผู้ที่มี
 อำนาจต่อรองมากกว่าพระมหาอุปราชของผู้อื่น ๆ ที่ผ่านมา ทรงสามารถรวบรวมผู้คนได้เป็น
 จำนวนมากถึง 20,000 คน (วัน วลิต, 2516: 15) เพื่อต่อสู้กับกองทัพของพระมหากษัตริย์ที่ส่ง
 ไปปราบปราม ทำให้เมืองเพชรบุรีกลายเป็นสนามรบในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในครั้งนี้

ระยะทางระหว่างกรุงศรีอยุธยา กับเมืองเพชรบุรีจัดว่าค่อนข้างไกลในการที่จะ
 ใช้เป็นฐานที่มั่นในการเตรียมก่อการกบฏ แต่เป็นสถานที่ที่สามารถเดินทางได้อย่างสะดวกโดย
 เฉพาะอย่างยิ่งทางน้ำ สามารถล่องเรือออกจากกรุงศรีอยุธยาออกปากแม่น้ำแล้วไปเข้าที่ปาก
 แม่น้ำเพชรบุรีได้ ระยะทางไกลทำให้ต้องใช้เวลาในการเดินทางมากขึ้น จึงเป็นสถานที่ตั้งรับที่
 ดี เมืองเพชรบุรีถูกเลือกให้เป็นที่ชุมนุมพลของพระมหาอุปราช นับเป็นครั้งแรกในการใช้เมือง
 เพชรบุรีเป็นฐานที่มั่นในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของกรุงศรีอยุธยา เพราะไม่เคยปรากฏ
 หลักฐานว่ามีการใช้เมืองเพชรบุรีเพื่อการนี้มาก่อนในรัชสมัยใดเลย พระมหาอุปราชทรงเลือก
 เมืองเพชรบุรีเป็นฐานที่มั่นเพื่อรวบรวมกำลังพล ทำให้สามารถสันนิษฐานได้ว่าเมืองเพชรบุรี
 เป็น “ ฐาน ” ของพระองค์มาก่อนและเป็น “ ฐาน ” ที่มีความมั่นคงมาก เห็นได้จากที่ขุนนาง
 ท้องถิ่นให้การสนับสนุนพระองค์ จนสามารถรวบรวมกำลังได้พลจำนวนมาก

เหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งคือ คณะสงฆ์เมืองเพชรบุรี จากการให้ความช่วยเหลือของคณะสงฆ์ต่อพระมหาอุปราชาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของพระมหาอุปราชากับพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์ได้ให้ความช่วยเหลือพระมหาอุปราชาซึ่งต้องโทษกบฏ นับเป็นความเสี่ยงอย่างยิ่ง วัน วลิต กล่าวไว้ว่า “...พระภิกษุทั้งหลายยังมีความรักในพระมหาอุปราชาของคัมภีร์... พระองค์ได้หมั่นลงอุโบสถเป็นประจำ แสดงศรัทธาแรงกล้ายึดมั่นเคารพต่อสมณเพศ...” (วัน วลิต, 2516: 13-14) และ “...พวกพระสงฆ์รักพระปิตุลา เนื่องจากทรงมีคุณงามความดี...” (วัน วลิต, 2523: 123) บรรดาพระสงฆ์เหล่านี้ได้เสี่ยงทำการช่วยเหลือผู้เป็นกบฏต่อองค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งถ้าถูกจับได้จะต้องราชภัยเช่นเดียวกับพระมหาอุปราชา จากพฤติกรรมนี้ทำให้เห็นว่าพระมหาอุปราชากับคณะสงฆ์เมืองเพชรบุรีมีความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้น สันนิษฐานว่าพระมหาอุปราชาทรงเคยผนวชมาก่อนที่จะผนวชสังคายนาเมืองครั้งหลังนี้ และน่าจะทรงผนวชอยู่เป็นเวลานานจนเป็นสนิหคุ่นเคยกับเหล่าคณะสงฆ์ (อาจจะทรงผนวชที่กรุงศรีอยุธยาหรือเมืองเพชรบุรี ไม่อาจทราบแน่ชัดได้) แต่การช่วยเหลือของคณะสงฆ์เหล่านี้มีจุดมุ่งหมายอื่นใดอีกนั้นยากที่จะทราบได้ เนื่องจากไม่ปรากฏหลักฐานแวดล้อมเพียงพอที่จะอธิบายเจตนาได้

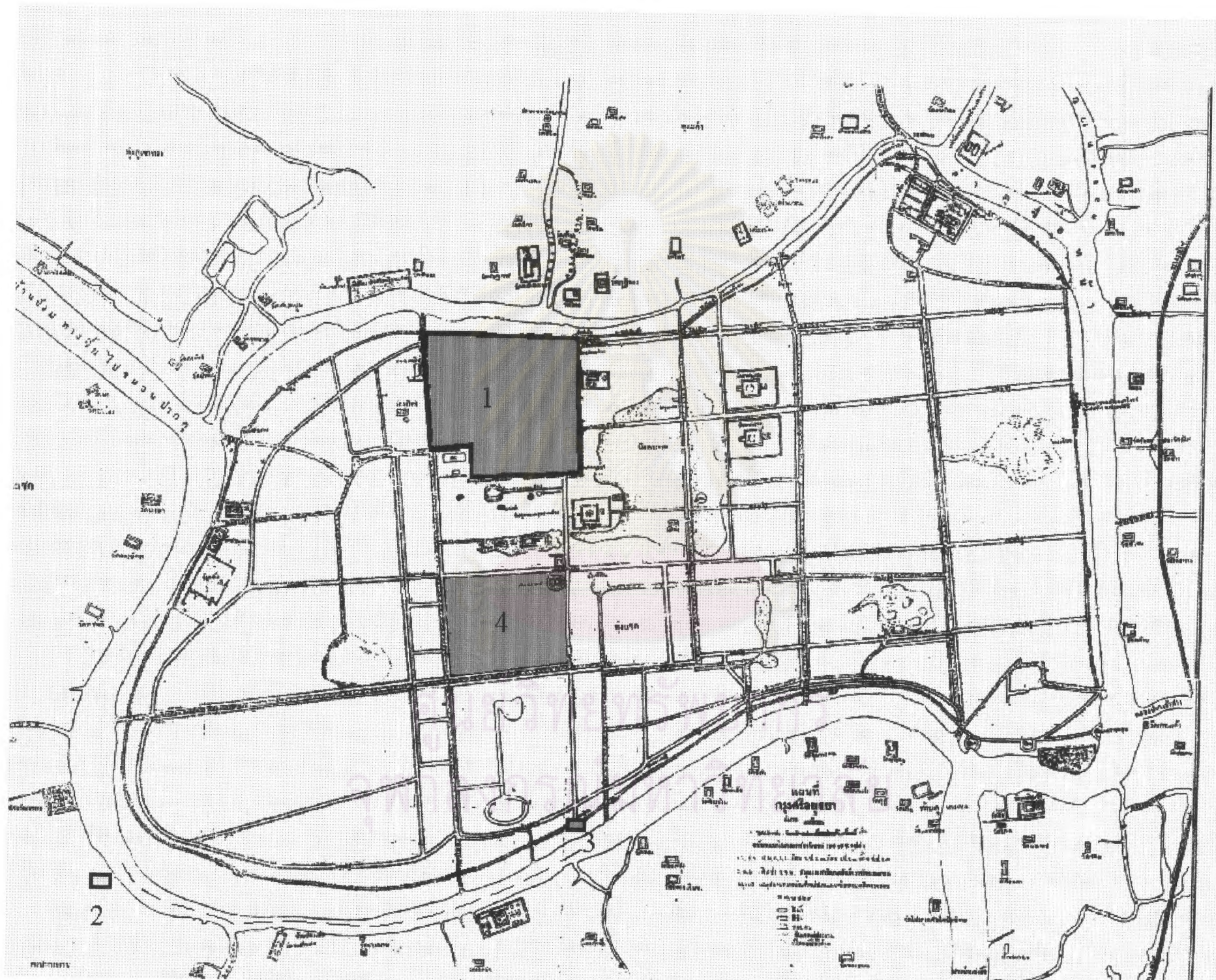
การยึดอำนาจของออกญากลาโหม

ภายหลังจากการกบฏประมาณ 1 เดือนเศษ (พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขานำ 4 เดือนเศษ) ออกญากลาโหมได้จัดพิธีศพให้มารดา (วัน วลิต ว่าเป็นนางศพน้องชาย) ที่วัดกุฎหรือกุฎธาราม (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์ ว่า วัดมงกุฎ) ซึ่งอยู่นอกกำแพงพระนครข้ามฝั่งไปทางตะวันตก มีขุนนางข้าราชการจำนวนมากไปร่วมงานและค้างแรมเพื่อรอเผาศพ พระราชมารดาของสมเด็จพระเชษฐาธิราชไม่พอใจในออกญากลาโหมจึงช่วยโอกาสยุยงพระมหากษัตริย์ให้ระแวงพฤติกรรมของออกญากลาโหม (วัน วลิต, 2516: 33) เนื่องจากพระมหากษัตริย์ทรงหวั่นเกรงในอำนาจของออกญากลาโหม จึงทรงเชื้อในพระราชมารดาและเหล่าเสนาบดีที่ให้การสนับสนุน ทรงวางแผนเพื่อกำจัดออกญากลาโหม ให้ชาวป้อมล้อมพระราชวังขึ้นประจำที่และเตรียมกองทัพไว้ ให้ขุนมหามนตรีไปเชิญตัวออกญากลาโหมมา แต่หมื่นสรรเพชญ์ภักดีส่งหนังสือออกไปแจ้งข่าวล่วงหน้าว่าเป็นกลลวงคิดจับกุมออกญากลาโหมและพวก (วัน วลิต กล่าวไว้ว่า ออกญาคลังเป็นคนส่งข่าวออกไปด้วยตนเองไม่ใช่หนังสือบอกข่าว และออกญาคลังยังเข้าออกพระราชวังหลวง คอยส่งข่าวให้ออกญากลาโหมตลอดเวลา) เมื่อขุนมหามนตรีและพวกออกไปก็ถูกฝ่ายออกญากลาโหมคุมตัวไว้ หลังจากเสร็จพิธีศพแล้วจึง

รวบรวมผู้คนได้ประมาณ 3000 คนเศษ ลงเรือล่องมาประมาณ 100 ลำ ขึ้นที่ประตูไชย (วัน วลิต กล่าวว่ บรรดาขุนนางที่เข้าด้วยต่างไปรวบรวมไพร่พลและอาวุธ ออกญากลาโหมไปหา ออกญากำแพงเพื่อขอความช่วยเหลือ และอย่าขัดขวางการกระทำของเขา) แล้วมาชุมนุมพล ที่วัดสุทธาวาสก่อนที่จะบุกเข้าพระราชวังทางประตูมงคลสุนทร (มีแผนที่ประกอบ) สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสด็จหนีลงเรือพระที่นั่งไปป่าโมกน้อย (วัน วลิต กล่าวว่ ทรงขึ้นช้างเสด็จหนีไป ทางด้านเหนือของเมืองและทรงซ่อนพระองค์ในวัดร้าง ชื่อ วัดบางพลีมะขามหยอง) แต่ถูกตามจับมาได้ออกญากลาโหมจึงให้ประหาร (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 401-406 พก.ฉบับพันจันทมุทศ เล่ม 2, 2512: 103-108 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 337-340 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 181-183 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 3-4) พระราชมารดาและทุกคนที่เป็นพวกของสมเด็จพระเชษฐาธิราชถูกประหารชีวิตหมด พวกที่เหลือถูกย้ายบ้าง ถูกถอดบ้าง หรือถูกเนรเทศก็มี (วัน วลิต, 2516: 46)

ออกญากลาโหมเลือกจัดงานศพมารดา (หรือน้องชาย) ที่วัดกุฎีซึ่งอยู่นอกเมืองออกไป ส่วนหนึ่งเป็นการเผาศพตามประเพณี แต่อีกส่วนหนึ่งสันนิษฐานว่าออกญากลาโหมเองต้องการทดสอบฐานอำนาจของตนเองว่า ขุนนางคนใดบ้างที่ไปงานศพและคนใดที่ไม่ไป เพื่อตรวจสอบบรรดาขุนนางในราชสำนักไปด้วย ตำแหน่งที่ตั้งของวัดกุฎีอยู่นอกกำแพงพระนครข้ามแม่น้ำไปทางตะวันตก เป็นบริเวณที่เหมาะสมในการรวบรวมกำลังพลห่างไกลจากการตรวจสอบของฝ่ายรักษาความปลอดภัยของพระนคร ออกญากลาโหมสามารถขอสุมกำลังพลได้อย่างมากมายที่นี่ และเมื่อเคลื่อนกำลังเข้าสู่พระนครโดยการใช้ทางน้ำจากวัดกุฎีล่องมาขึ้นที่ท่าประตูไชย มุ่งตรงมารวมพลที่วัดสุทธาวาส (สันนิษฐานว่า วัดสุทธาวาสน่าจะอยู่ในย่านตะแคงโดยประมาณ ไม่ปรากฏชื่อวัดสุทธาวาสในการสำรวจของพระยาโบราณราชธานินทร์ และการสำรวจของ น. ณ ปากน้ำ แต่มีชื่อวัดนี้ปรากฏในรายชื่อพระอารามหลวงในคำให้การชาวกรุงเก่า) ก่อนที่จะบุกเข้าพระราชวังหลวง

สมเด็จพระเชษฐาธิราชเสด็จหนีไปจากพระราชวังโดยทางบกดังที่ วัน วลิต กล่าวหรือไปทางน้ำตามที่พระราชพงศาวดารกล่าวไว้ ความเป็นไปได้ในการหนีทางน้ำมีมากกว่าทางบก เพราะจากที่ตั้งของพระราชวังหลวงออกญากลาโหมนำกำลังพลบุกเข้ามาทางด้านประตูมงคลสุนทร แสดงว่าด้านตะวันออกจนกระทั่งถึงด้านใต้น่าจะเต็มไปด้วยกำลังคนของออกญากลาโหม การที่จะเสด็จขึ้นช้างหนีออกไปทางบกจะต้องฝ่ากำลังพลของออกญากลาโหมออกไปเป็นอันตรายมากกว่าที่จะปลอดภัย ถ้าเสด็จหนีไปทางน้ำก็สามารถเสด็จออกทางประตูฉนวนประจำท่าทางด้านทิศเหนือ ลงเรือออกไปยังแม่น้ำบ้านป้อมขึ้นไปป่าโมกได้

คำอธิบายแผนที่ 3

แผนที่แสดงตำแหน่งที่เกี่ยวข้องกับการรัฐประหารของออกญาขลาไหม

- หมายเลข 1 พระราชวังหลวง
- “ 2 วัดกุฎ (กุฎาราม)
- “ 3 ประตูไชย
- “ 4 บริเวณที่คาดว่าจะเป็นที่ตั้งวัดสุทธาวาสที่ชุมนุมพลของออกญาขลาไหม
- สัญลักษณ์เส้นประ— — ในแม่น้ำด้านใต้ คือ เส้นทางเคลื่อนกำลังพลของออกญาขลาไหม

ศูนย์วิทยพัทยาการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ทางด้านเหนือของพระราชวังหลวงเป็นเพียงด้านเดียวที่ไม่สามารถวางกำลังจำนวนมากได้ด้วยพื้นที่มีจำกัดถ้าจะวางกำลังทางเรือก็อาจจะทำได้ แต่ยังไม่ปรากฏว่ามีผู้ที่ก่อการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองรายใดที่ใช้การวางกำลังทางเรือปิดล้อมพระราชวังทางด้านทิศเหนือเลย

หลังจากที่ออกฎากลาโหมให้ประหารสมเด็จพระเชษฐาธิราชแล้ว ก็ร่วมกับเหล่าขุนนางอัญเชิญพระอาทิตย์วงศ์ขึ้นเสวยราชสมบัติ โดยมีออกฎากลาโหมเป็นผู้สำเร็จราชการ ออกฎากำแพงซึ่งรับปากให้การช่วยเหลือออกฎากลาโหม เป็นขุนนางที่มีอำนาจและบริวารมากคนหนึ่ง (วัน วลิต, 2516: 38) ทำให้ออกฎากลาโหมไม่ไว้วางใจออกฎากำแพง ต่อมาออกฎากำแพงถูกกล่าวหาเป็นผู้ทำให้กษัตริย์องค์ก่อนสวรรคต และมีใจฝักใฝ่กับพระมหาอุปราชมาก่อน โดยผู้กล่าวหาคือออกฎากลาโหมและออกฎาพระคลัง พระมหากษัตริย์จึงให้จับกุมและประหารชีวิตในฐานะกบฏ (วัน วลิต, 2561: 51) เมื่อออกฎากำแพงถูกประหารแล้ว ออกฎากลาโหมก็วางแผนให้พระมหากษัตริย์ส่งออกฎาเสนาภิมุขไปเป็นออกฎานครศรีธรรมราช โดยอ้างการเกิดการกบฏในเมืองนครศรีธรรมราชเป็นเหตุ โดยให้ออกฎาเสนาภิมุขนำกำลังทหารอาสาญี่ปุ่นทั้งหมดไปด้วย เมื่อไม่มีขุนนางสำคัญที่จะคัดค้านออกฎากลาโหมแล้ว จึงส่งพระอาทิตย์วงศ์ไปประทับที่วัดเดิมจนกว่าจะเจริญพระชันษาบรรลุนิติภาวะ และออกฎากลาโหมมีอำนาจเด็ดขาดในการสำเร็จราชการแผ่นดิน ในที่สุดพระอาทิตย์วงศ์ก็ถูกนำไปประหาร (วัน วลิต, 2516: 64) แต่ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า พระอาทิตย์วงศ์ไม่ได้ถูกประหารแต่ถูกปลดแล้วให้ไปอยู่วัดท่าทราย (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 414 พก.ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 116 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 348 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 187 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา, 2535: 7)

ออกฎากลาโหมยังเหลือศัตรูทางการเมืองอยู่อีกคนหนึ่งคือ ออกฎานครศรีธรรมราช (ยามาตา นางามาซา) จึงวางแผนยืมมือขุนนางท้องถิ่นให้ทำการสังหารออกฎานครศรีธรรมราชจนเป็นผลสำเร็จออกฎานครศรีธรรมราชเสียชีวิตเพราะโดนวางยาพิษ ออกฎากลาโหมได้ทำการขับไล่พวกญี่ปุ่นออกไปจากกรุงศรีอยุธยา พวกญี่ปุ่นแตกหนีไปกัมพูชา (เอกสารฮอลันดาสมัยอยุธยา, 2514: 106) เมื่อออกฎากลาโหมปราบดาภิเษกเป็นกษัตริย์ทรงพระนาม สมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ได้มีการกำจัดเชื้อพระวงศ์เก่า ๆ ไปจนเกือบหมดสิ้นเหลือเพียงแต่ผู้ที่ไม่มีความสำคัญและสตรีเท่านั้น นอกจากนี้ยังมีการจับกุมคุมขังขุนนางที่เป็นปฏิปักษ์กับพระองค์อีกหลายคน และในท้ายที่สุดแม้แต่ออกฎาพระคลังซึ่งภายหลังได้เป็นออกฎาพิษณุโลกก็ถูกประหารชีวิตไป (เอกสารฮอลันดาสมัยอยุธยา, 2514: 140) เพราะความระแวงของสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

กบฏวัดท่าทราย

พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาว่า เกิดการกบฏบุกเข้าพระราชวังเมื่อ จ.ศ.999 (พ.ศ.2180) โดยสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ที่อยู่วัดท่าทราย คบคิดกับขุนนางรวมกันได้ 200 คนเศษ บุกเข้าพระราชวังตอนย่ำรุ่ง สมเด็จพระเจ้าปราสาททองไม่ทันระวังพระองค์จึงหนีลงเรือลอยอยู่ที่หน้าขนานประจำท่า ตำรวจไปแจ้งเสนาบดี ๆ รวบรวมไพร่พลมาปราบปราม ฝ่ายกบฏแตกพ่าย สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ถูกจับและให้ประหารเสีย (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 354 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 420-421 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 9 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 190) เหตุการณ์กบฏเล็ก ๆ ที่เกิดขึ้นนี้มีความขัดแย้งกับหลักฐานร่วมสมัย คือ เอกสารของวัน วลิต ที่ระบุว่าพระอาทิตย์วงศ์ถูกประหารไปแล้วตั้งแต่ที่ทรงถูกจับได้ ซึ่งก็น่าเชื่อว่าจะเป็นเช่นนั้น เพราะพระเจ้าปราสาททองทรงให้มีการประหารเชื้อพระวงศ์ไปจำนวนมากแต่ถ้าจะละเว้นสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์คงจะเป็นการเอา หอกมาไว้ข้างแคร์ ซึ่งพระองค์น่าจะทรงไม่ทำ กบฏท่าทรายสันนิษฐานว่าคงจะไม่ใช่สมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ แต่น่าจะเป็นนำเชื้อพระวงศ์ที่ยังหลงเหลืออยู่ก็เป็นได้ วัน วลิต ระบุว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรมมีมเหสีหลายองค์ มีพระราชโอรส 9 องค์ พระราชธิดา 8 องค์ ส่วนมากยังทรงพระเยาว์อยู่ (วัน วลิต, 2516: 6) เมื่อออกญาคลาโหมทำรัฐประหารมีการประหารพระราชโอรสไป 7 พระองค์ นับตั้งแต่สมเด็จพระเชษฐาธิราชเป็นต้นมา วัน วลิต กล่าวถึงพระโอรส 2 องค์สุดท้ายที่เหลืออยู่ว่าไม่ได้ถูกประหารเนื่องจากพระมเหสีของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองและพระเชษฐภคินีของเจ้าชายทรงช่วยกันทูลขอชีวิตไว้ แต่พระโอรสทั้งสองพระองค์ก็ต้องเสด็จออกจากพระราชวังไปอยู่อีกฟากแม่น้ำ (วัน วลิต, 2516: 84) จากการสำรวจของพระยาโบราณราชธานินทร์ วัดท่าทราย ตั้งอยู่ในเขตพระนครใกล้บ่อประตู่ข้าวเปลือก ซึ่งคงจะไม่ใช่สถานที่พำนักของพระโอรสทั้งสององค์แต่อาจจะเป็นที่ขุมนุมพลเพื่อก่อการกบฏ จึงเรียกว่ากบฏวัดท่าทราย (หรือกบฏท่าทราย)

จากบันทึกรายวันของพ่อค้าชาวฮอลันดาชื่อ เรเนียร์ ฟอน ทซุม (Reijnier van Tzum) และอิซาค มูร์ไดค์ (Isaack Moerdijk) กล่าวถึงการกบฏเมื่อ ค.ศ.1642 (พ.ศ.2185) โดย พระโอรสของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ที่เรียกกันว่า “ เจ้าท่าทราย “ นำไพร่พล 150-200 คน เข้ายึดพระราชวังได้สำเร็จ พระมหากษัตริย์และพระราชวงศ์ต้องหลบหนีอย่างกระตั้นหันเพื่อเตรียมการกลับมาต่อสู้ในวันรุ่งขึ้น และสามารถปราบปรามกบฏลงได้ เจ้าท่าทรายถูกทหารพันตึกจากข้างและถูกปลงพระชนม์ทันที (อีรวัด ณ บ่อมเพชร, 2538)

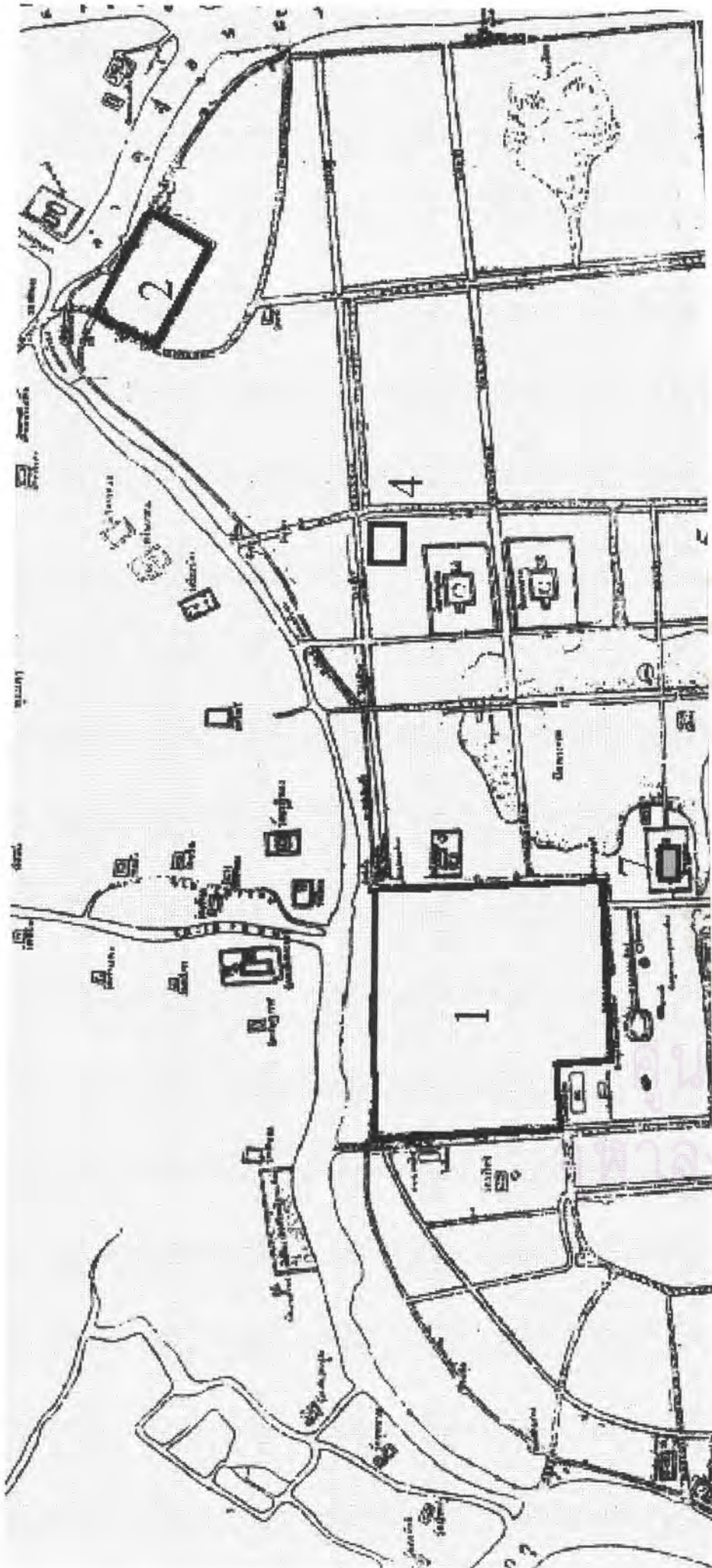
จากรายละเอียดที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่ากฎทั้งสองมีความคล้ายคลึงกันมาก ทั้งสถานที่ตั้งและวิธีการ แต่ระยะเวลาต่างกัน 5 ปี ซึ่งทั้งหลักฐานทั้งสองฝ่ายต่างให้การแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม “ กบฏวัดท่าทราย “ ไม่น่าจะเกิดขึ้น 2 ครั้งในเวลาใกล้เคียงกัน

กบฏวัดท่าทรายคงเป็นความพยายามครั้งสุดท้ายของเชื้อพระวงศ์จากราชวงศ์สุโขทัยที่จะกวตตะกอนให้ขุนขึ้นมา เพราะลำพังไพร่พลเพียงแค่ 200 คนเช่นนั้น ถ้าจะกระทำการให้ประสบความสำเร็จในสถานการณ์ที่สมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงได้เปรียบอย่างนี้เป็นเรื่องยาก ซึ่งในที่สุดผู้ก่อการกบฏก็ถูกปราบปรามไปหมด

การยึดอำนาจของสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาและเจ้าฟ้านารายณ์

เมื่อสมเด็จพระเจ้าปราสาททองเสด็จสวรรคต พ.ศ.2199 เจ้าฟ้าไชยพระราชโอรสองค์องค์ใหญ่เสด็จขึ้นเสวยราชย์สมบัติ เจ้าฟ้านารายณ์คิดการกับสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา (พระปิตุลา) บุกเข้าพระราชวังจับกุมเจ้าฟ้าไชยพระเชษฐาองค์ใหญ่ไปสำเร็จโทษ ที่วัดโคกพระยา แล้วอัญเชิญสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาขึ้นเป็นกษัตริย์ (พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 195 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 432 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 13)

เจ้าฟ้าไชยเป็นพระโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าปราสาททองที่ประสูติจากพระมเหสีองค์แรก ส่วนเจ้าฟ้านารายณ์นั้นเป็นพระโอรสของพระมหาเทวีพระมเหสีที่เป็นพระราชธิดาของสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม เมื่อเจ้าฟ้านารายณ์ประสูตินั้นเจ้าฟ้าไชยก็ทรงโสกันต์พอดีในปีเดียวกัน เจ้าฟ้าไชยจึงมีพระชนมายุมากกว่าถึง 13 ชันษา และด้วยทรงเป็นพระโอรสองค์องค์ใหญ่จึงนับว่าเป็นหนึ่งในผู้ที่ใกล้ราชบัลลังก์ที่สุดพระองค์หนึ่งเมื่อพระเจ้าปราสาททองสวรรคตเจ้าฟ้าไชยจึงขึ้นครองราชสมบัติ แต่อีกพระองค์หนึ่งคือ พระมหาอุปราช ซึ่งไม่ปรากฏพระองค์ในหลักฐานใด ๆ เลย วัน วลิต ได้กล่าวถึง น้องชายของออกญาภูลาโหมที่ได้เป็นออกญาศรีวรวงศ์ และร่วมเคียงป่าเคียงไหล่กับพี่ชายมาตลอด เมื่อออกญาภูลาโหมขึ้นเป็นพระเจ้าปราสาททองก็ทรงแต่งตั้งออกญาศรีวรวงศ์เป็น “ รัชทายาทสืบราชบัลลังก์ ” (วัน วลิต, 2516: 65) แต่สันนิษฐานว่าพระมหาอุปราชองค์นี้ไม่ใช่คนเดียวกันกับพระศรีสุธรรมราชา เพราะลักษณะของพระศรีสุธรรมราชาที่บรรยายไว้ในพระราชพงศาวดาร คือ “ น้ำใจกักขละหยาบขำมิได้มีหิริโอดปปะ จะให้เป็นอุปราชรักษาแผ่นดินต่างพระเนตรพระกรรณมิได้ ให้เป็นแต่เจ้าพระชื่อพระศรีสุธรรมราชา...” (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 344 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 410 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 185 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา

เล่ม 2,2535: 6) แสดงว่าไม่เคยทรงตั้งพระศรีสุธรรมราชาเป็นพระมหาอุปราชเลย และเมื่อเจ้าฟ้าไชยเสด็จขึ้นครองราชย์พระศรีสุธรรมราชาก็เสด็จลี้ภัยเข้าไปในวัดแห่งหนึ่ง (เดอ แบล, 2508) ซึ่งพระมหาอุปราชที่ร่วมกันทำรัฐประหารกับพระเจ้าปราสาททองมานั้น คงไม่เสด็จหนีเช่นนี้เป็นแน่ ดังนั้นพระมหาอุปราชอาจจะทรงสิ้นพระชนม์ไปแล้ว และพระเจ้าปราสาททองก็มิได้ตั้งใครเป็นพระมหาอุปราชอีกจึงทำให้ตำแหน่งนี้ว่างอยู่นานถึงรัชกาล

ในพระราชพงศาวดารระบุว่าสมเด็จพระเจ้าปราสาททองทรงมอบราชสมบัติให้แก่เจ้าฟ้าไชย แต่ในเอกสารขอล้นดากล่าวว่าเจ้าฟ้าไชยให้คนของพระองค์ถืออาวุธเข้าล้อมพระราชวัง (บันทึกเรื่องสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับนานาประเทศในศตวรรษที่ 17 เล่ม 2, 2513: 28) จะอย่างไรก็ตามเจ้าฟ้าไชยก็ทรงยึดอำนาจในพระราชวังได้ระยะหนึ่งแต่ยังไม่ได้ทรงรับพระราชพิธีราชาภิเษก จึงปรากฏพระนามเป็นเจ้าฟ้าไชยอยู่ดังเดิม และเมื่อเจ้าฟ้านารายณ์คิดการกับพระศรีสุธรรมราชาก็สามารถจับกุมเจ้าฟ้าไชยได้ในเวลารวดเร็ว ทั้งนี้ก็เพราะความช่วยเหลือของขุนนางด้วย เมื่อการรัฐประหารเสร็จสิ้นสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาเสด็จขึ้นครองราชย์สมบัติ และโปรดฯ ให้เจ้าฟ้านารายณ์เป็นสมเด็จพระนารายณ์พระมหาอุปราช (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 365 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 432)

การยึดอำนาจของสมเด็จพระนารายณ์

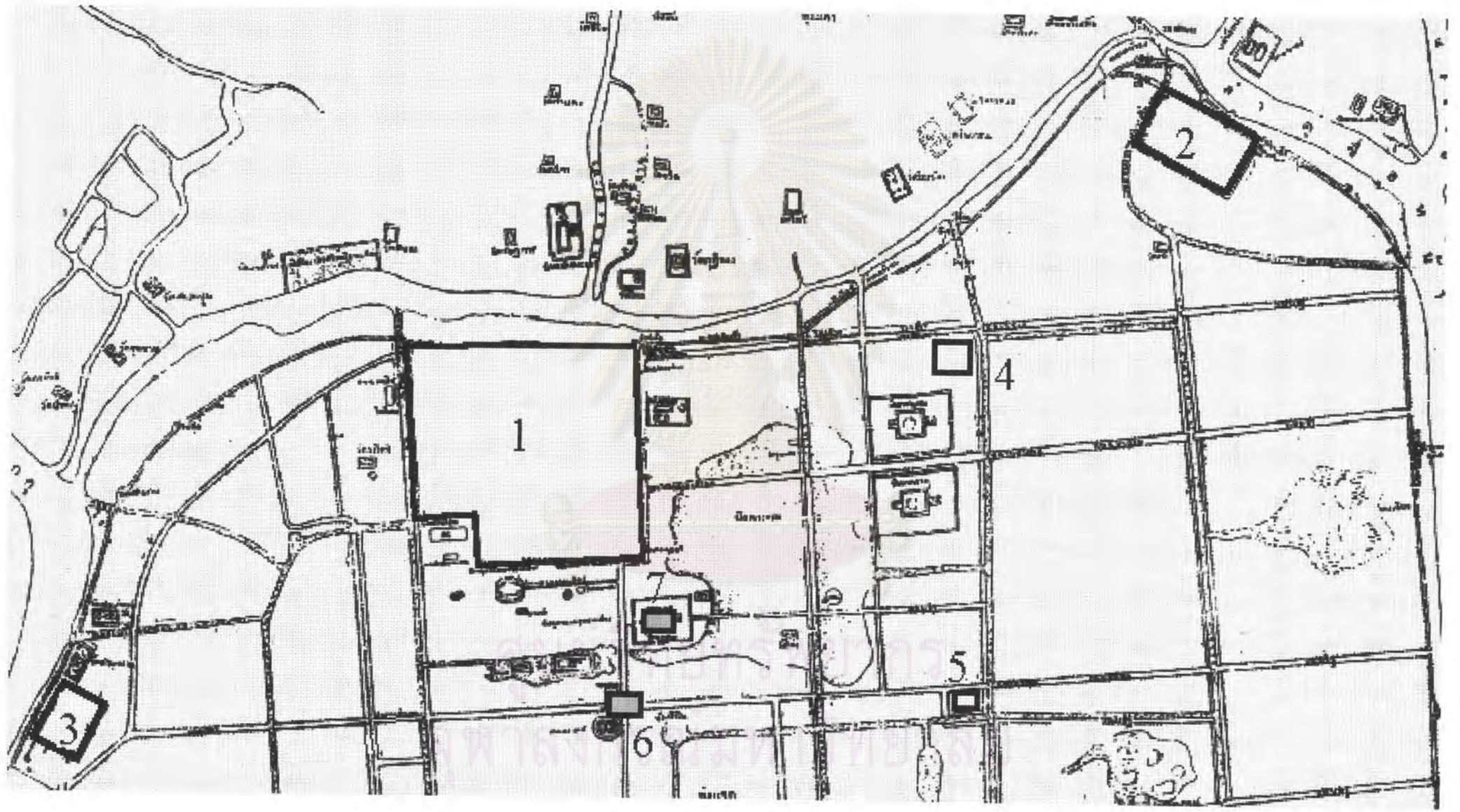
ในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยากล่าวถึงการยึดอำนาจของสมเด็จพระนารายณ์ว่า เมื่อสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาเสด็จขึ้นครองราชย์ได้ไม่นาน ทรงต้องพระประสงค์ให้พระราชกัลยาณีพระชนิษฐาของสมเด็จพระนารายณ์เป็นพระสนม แต่พระราชกัลยาณีทรงไม่ยินยอมเสด็จหนีมาหาพระเชษฐาที่พระราชวังจันทร์เกษม โดยความช่วยเหลือของพระนมสมเด็จพระนารายณ์ทรงตัดสินใจทำทำการยึดอำนาจ และทรงรวบรวมกำลังไพร่พลบุกไปยังพระราชวังหลวง ฝ่ายพระศรีสุธรรมราชาก็เตรียมผู้คนรักษาพระราชวังหลวงไว้ สมเด็จพระนารายณ์ยกไพร่พลไปล้อมพระราชวังเอาไว้และมีการปะทะกับกำลังรักษาพระราชวังอย่างรุนแรง จนในที่สุดทรงบุกเข้าพระราชวังได้ สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาเสด็จหนีไปยังพระราชวังหลัง แต่ถูกตามไปจับได้และสมเด็จพระนารายณ์ให้ทรงประหารเสียที่วัดโคกพระยา (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 366-370 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 433-439 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 195-198 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 14-16)

สมเด็จพระนารายณ์ทรงเตรียมการมาก่อนที่จะมีการยึดอำนาจ เพราะเมื่อทรงตัดสินใจ พระทัยลงมือก็สามารถรวบรวมผู้คนได้ไม่น้อย การเสด็จมาของพระชนิษฐาเป็นเพียงข้อ

อ้างประการหนึ่งเท่านั้น พระอนุชาต่างพระมารดาที่เข้าร่วมในการรัฐประหารครั้งนี้ด้วย คือ พระอินทราชา ส่วนรายชื่อขุนนางที่ให้การสนับสนุน ได้แก่ พระยาอนันตเกษยสู พระยาอนันตเกษยถาง (ตรวจในพระไอยการตำแหน่งไม่พบ แต่ตร.นิติ เอียวศรีวงศ์ เสนอว่าอาจจะเป็นเจ้ากรมซ้ายขวาของมอญ) พระยาเสนาภิมุข (เจ้ากรมอาสาญี่ปุ่น) พระยาไชยาสุระ (สมุหบาญชีกรมอาสาญี่ปุ่น) พระเทพเดชะ (เจ้ากรมทำลู่ขวา) พระจุฬาราชมนตรี (เจ้ากรมท่าขวา) หลวงวิสุทธิสงคราม (หรือขุนวิสุทธิสงคราม ปลัดกรมซ้ายอาสาจามขวา) หลวงเทพวรชุน (สัสดีเมืองพิษณุโลก) หลวงโยธาทิพ (เจ้ากรมตำรวจเมืองนครศรีธรรมราช) ขุนทรงพานิช ขุนสนิทวาที (ไม่พบในพระไอยการ แต่ตร.นิติ เอียวศรีวงศ์ เสนอว่าน่าจะเป็นล่ามหรือทูตในกรมท่า) ขุนบำเรอภักดี (หรือหลวงบำเรอภักดีสังกัดกรมวัง) ขุนสิทธิชรัตน์ (น่าจะสังกัดกรมคชบาล) ขุนเสนาไชย (หรือสมิงเสนาะไชย ปลัดกอง 14 คน กรมตั้งทองซ้าย) ขุนจันทราเทพ (ตำรวจในซ้าย) หมื่นราชกฤษ (น่าจะสังกัดกรมคชบาล) เมืองมโนรมย์ (น่าจะเป็นออกพระศรีสิทธิกัน เจ้าเมืองมโนรมย์) รายนาม เมลามักเกาะ รายนามลิลา และศรีต่วน (น่าจะเป็นหัวหน้าชาวมุสลิม พวกขวา จาม) พระราชมนตรี หลวงอมรวงศา หลวงพิชิตเดชะ ขุนตรีธ ขุนพรหมธิบาล ขุนเทพศรีธรรมรัตน์ ขุนทิพมนตรี ขุนเทพมนตรี (รายชื่อทั้งหมดนี้ไม่พบในพระไอยการตำแหน่งสันนิษฐานว่าน่าจะเป็นข้าราชการในสังกัดฝ่ายหน้า) (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527: 39-40 ประมวลกฎหมายรัชกาลที่ 1 จ.ศ.1166 เล่ม 1, 2529: 178-228 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 367-368 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 434-436)

รายชื่อเหล่านี้ปรากฏในพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาซึ่งนับว่าเป็นการให้รายชื่อที่ละเอียดกว่าการกบฏครั้งอื่น ๆ จะเห็นได้ว่าไม่ค่อยมีขุนนางผู้ใหญ่เข้าร่วมด้วย แม้เมื่อครั้งเจ้าฟ้าไชยก็ดูเหมือนว่าบรรดาขุนนางผู้ใหญ่ไม่ได้เคลื่อนไหวให้เห็นชัดเจนอย่างไร มาจนกระทั่งครั้งนี้ก็ไม่ปรากฏรายชื่อขุนนางชั้นผู้ใหญ่เข้าร่วมด้วยอีก เป็นการแสดงให้เห็นว่าพระนารายณ์นั้นไม่ได้รับความสนับสนุนจากบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่เท่าใดนัก ซึ่งจะเห็นชัดเจนได้ในกรณีการกบฏของพระอนุชาในเวลาต่อมา

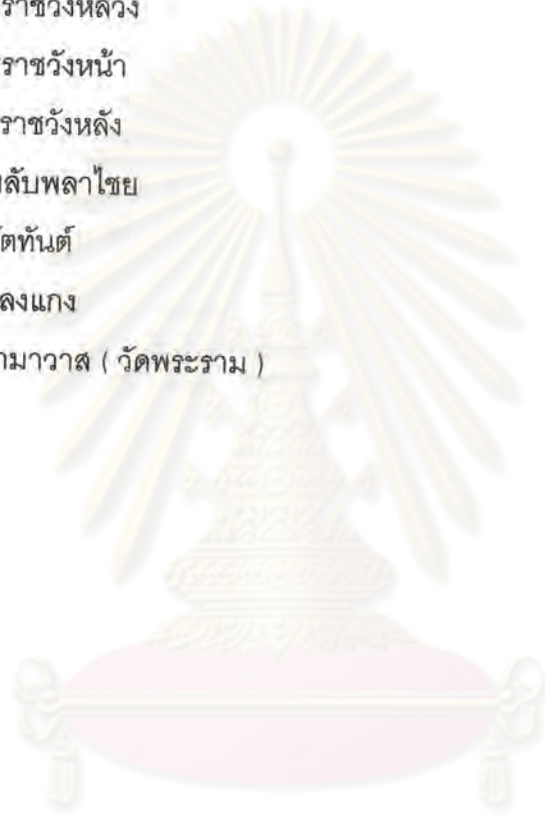
สมเด็จพระนารายณ์เสด็จยกกำลังพลมาจากวัดพลับพลายไทย ลงมาทางซีกุนถึงหน้าวัดจตุรทิศ และตรงมายังพระราชวังหลวง ทรงให้ตั้งกำลังพลล้อมพระราชวังทั้งทางด้านตะวันออกตลอดแนว ทางด้านใต้บริเวณสระแก้ว และทางด้านเหนือด้วย ทำให้ท้องสนามหลวงในพระราชวังชั้นนอกกลายเป็นสนามรบ แต่ทางด้านตะวันตกนั้นไม่สามารถวางกำลังไว้ได้เนื่องจากมีคลองท่อยาวขนานกำแพงวังตลอดแนว และเป็นทางหนีให้กับสมเด็จพระศรีสุธรรมราชาไปยังพระราชวังหลัง

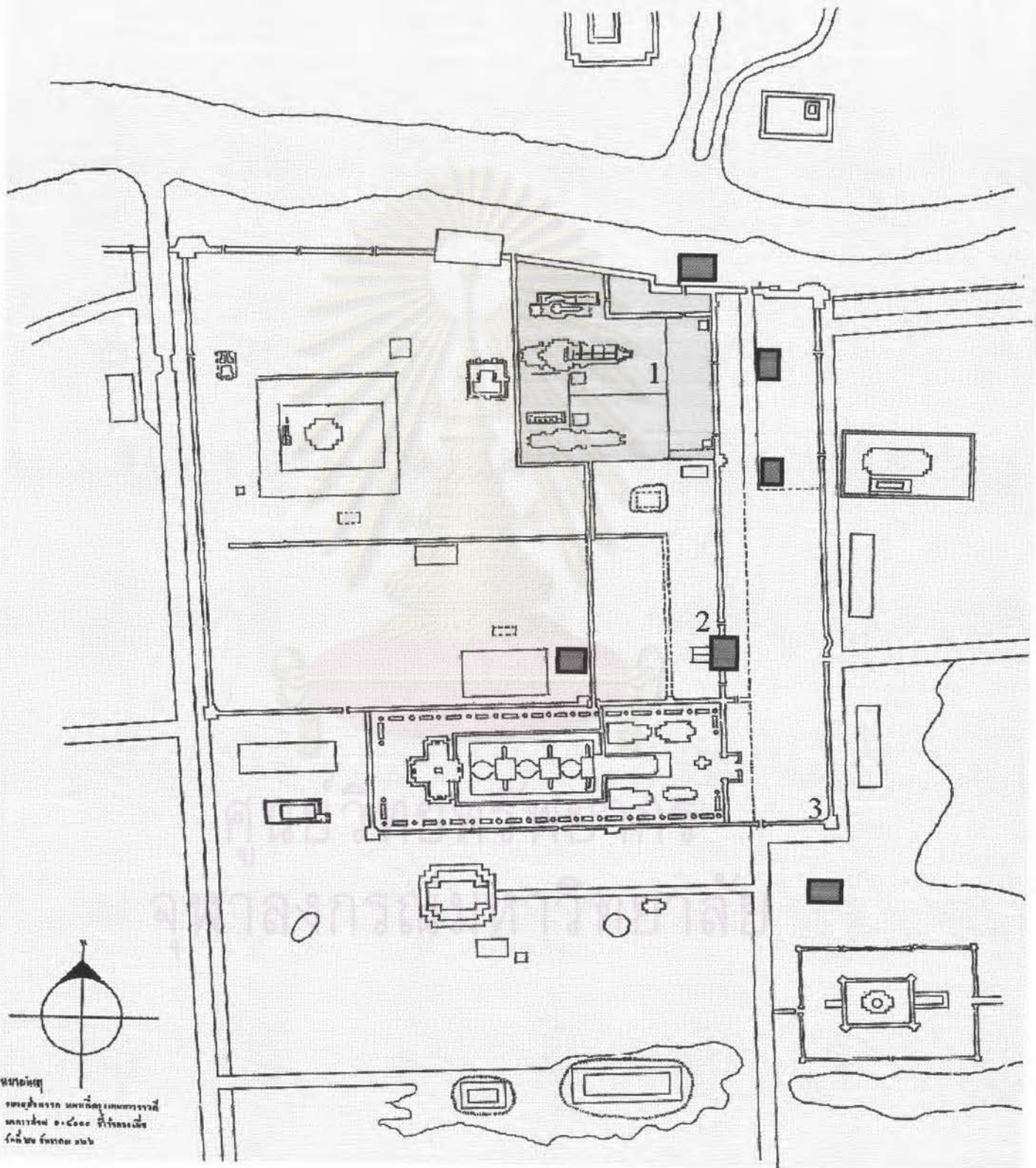
คำอธิบายแผนที่ 4

แผนที่แสดงสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการรัฐประหารของสมเด็จพระนารายณ์
ต่อสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา

หมายเลข 1	พระราชวังหลวง
“ 2	พระราชวังหน้า
“ 3	พระราชวังหลัง
“ 4	วัดพลับพลาไชย
“ 5	วัดจตุรทิศ
“ 6	ตะแคงแกง
“ 7	วัดรามาวาส (วัดพระราม)

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. 北門
 2. 中門
 3. 南門
 4. 東門
 5. 西門
 6. 東廂
 7. 西廂
 8. 中廂
 9. 南廂
 10. 北廂
 11. 東廂
 12. 西廂
 13. 中廂
 14. 南廂
 15. 北廂
 16. 東廂
 17. 西廂
 18. 中廂
 19. 南廂
 20. 北廂
 21. 東廂
 22. 西廂
 23. 中廂
 24. 南廂
 25. 北廂
 26. 東廂
 27. 西廂
 28. 中廂
 29. 南廂
 30. 北廂
 31. 東廂
 32. 西廂
 33. 中廂
 34. 南廂
 35. 北廂
 36. 東廂
 37. 西廂
 38. 中廂
 39. 南廂
 40. 北廂
 41. 東廂
 42. 西廂
 43. 中廂
 44. 南廂
 45. 北廂
 46. 東廂
 47. 西廂
 48. 中廂
 49. 南廂
 50. 北廂
 51. 東廂
 52. 西廂
 53. 中廂
 54. 南廂
 55. 北廂
 56. 東廂
 57. 西廂
 58. 中廂
 59. 南廂
 60. 北廂
 61. 東廂
 62. 西廂
 63. 中廂
 64. 南廂
 65. 北廂
 66. 東廂
 67. 西廂
 68. 中廂
 69. 南廂
 70. 北廂
 71. 東廂
 72. 西廂
 73. 中廂
 74. 南廂
 75. 北廂
 76. 東廂
 77. 西廂
 78. 中廂
 79. 南廂
 80. 北廂
 81. 東廂
 82. 西廂
 83. 中廂
 84. 南廂
 85. 北廂
 86. 東廂
 87. 西廂
 88. 中廂
 89. 南廂
 90. 北廂
 91. 東廂
 92. 西廂
 93. 中廂
 94. 南廂
 95. 北廂
 96. 東廂
 97. 西廂
 98. 中廂
 99. 南廂
 100. 北廂

คำอธิบายแผนที่ 5

แผนที่แสดงตำแหน่งการล้อมพระราชวังหลวงของสมเด็จพระนารายณ์

- หมายเลข 1 ที่ตั้งของสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา
“ 2 ที่บัญชาการรบของสมเด็จพระนารายณ์
“ 3 ป้อมมุมวัดรามาวาส

สัญลักษณ์สีเหลี่ยมสีทึบ คือ กำแพงพลของสมเด็จพระนารายณ์ที่ล้อมพระราชวังหลวงไว้

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ในการยึดอำนาจครั้งนี้พระราชพงศาวดารระบุว่า มีพระอนุชาองค์หนึ่ง คือ พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ ได้เสด็จทรงช้างออกมาที่พระที่นั่งจักรวรรดิไพชยนต์ เพื่อเฝ้าสมเด็จพระนารายณ์ แล้วสมเด็จพระนารายณ์จึงให้ทำลายประตูพระราชวังเข้าไป แต่สมเด็จพระศรีสุธรรมราชาก็เสด็จหนีไปยังพระราชวังหลังแล้ว ปัญหา คือ พระไตรภูวนาทิตยวงศ์เสด็จออกมาได้ แต่ทำไมสมเด็จพระนารายณ์จึงต้องพังประตูเข้าไป เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า การที่พระอนุชาเสด็จออกมาเป็นการแสดงว่าพระองค์ไม่ได้เป็นฝ่ายเดียวกับสมเด็จพระศรีสุธรรมราชา แต่ขณะเดียวกันการกระทำนี้ถือประโยชน์ให้กับสมเด็จพระปิตุลามากในการที่จะมีเวลาหนี เพราะเมื่อพระไตรภูวนาทิตยวงศ์เสด็จออกมาเฝ้าแล้ว สมเด็จพระนารายณ์ยังต้องให้ไพร่พลพังประตูพระราชวังเข้าไป แสดงว่าประตูพระราชวังยังไม่ได้เปิด เห็นได้ว่าการกระทำของพระอนุชานั้นน่าจะเป็นการพยายามให้ความช่วยเหลือสมเด็จพระปิตุลามากกว่า แต่ก็เป็นการกระทำที่ทำให้ประโยชน์กับตนเองด้วย

กบฏพระอนุชาธิราช : กบฏลม, การเชือดไก่ฟ้าให้วานรดู

กรณีกบฏพระอนุชาหรือพระไตรภูวนาทิตยวงศ์นี้ เป็นการกบฏที่ยังไม่ได้ลงมือกระทำแต่ถูกจับเสียก่อน พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยากล่าวถึง พระไตรภูวนาทิตยวงศ์ว่า ข้าหลวงกราบทูลให้พระนารายณ์ทรงทราบว่าการของสมเด็จพระนารายณ์ที่นอกเมือง แต่ก็ได้มีการยกเข้ามา ต่อมาพระยาพัทลุง พระศรีภูริปริชา และหมื่นภักดีศวรรถูกกล่าวหาว่าลงไปพระราชวังหลังเสมอแม้ในยามวิกาล หมื่นภักดีศวรรถูกประหาร เมื่อสมเด็จพระนารายณ์จะเสด็จพิธีตรีย่าป่วย มีข่าวว่าคนของพระไตรภูวนาทิตยวงศ์จะลอบทำร้ายขณะเสด็จพระราชดำเนิน เมื่อถึงเวลาเสด็จก็พบว่าบริเวณสะพานช้างที่เสด็จผ่านมีคนถืออาวุธข่มอยู่และทราบว่าเป็นคนของพระราชวังหลังมาส่งเสด็จ ไม่มีเหตุการณ์ใดเกิดขึ้น ต่อมา มีข่าวว่าพระไตรภูวนาทิตยวงศ์จะยกไพร่พลเข้ามาอีก สมเด็จพระนารายณ์จึงเสด็จไปพระตำหนักพระนครหลวงเพื่อลวงพระอนุชาไปประหาร ในการครั้งนี้พระอินทราชา และพระองค์ทองพระอนุชาอีกสองพระองค์เสด็จด้วย เมื่อขุนนางที่อยู่เวรกราบทูลให้ทรงทราบว่าพระอนุชาเอาพระแสงหอกตันเข้าไปในที่ประทับ สมเด็จพระนารายณ์จึงมีรับสั่งให้คุมตัวพระอนุชาทั้งหมด แล้วให้ประหารพระไตรภูวนาทิตยวงศ์และพระองค์ทองเสียที่พระตำหนักพระนครหลวง ส่วนพระอินทราชาทรงเห็นว่าไม่ได้เข้าร่วมจึงไว้ชีวิต (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ เล่ม 2, 2504: 443-453 พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 374-383 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 200-204 พก.ฉบับพันจันทนุมาศ เล่ม 2, 2512: 147-158 พพ.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 16-19)

เมื่อเสด็จกลับทรงสั่งให้สอบพบว่ามีขุนนางมากมายที่มีส่วนพัวพันด้วย ให้มีการจับกุมและลงโทษตามความผิด มีรายชื่อผู้ที่ถูกสอบสวนจับกุมและลงโทษปรากฏในพระราชพงศาวดาร ดังนี้ พระศรีภริปริษา พระยาพัทลุง พระสิทธิชัย หลวงกลาโหม หลวงสรรพสิทธิ หมื่นราชามาตย์ หมื่นทิพ หมื่นเทพ หมื่นกำจาย และยังมีข้าหลวงผู้น้อยอีกหลายคน (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 383-386 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 454-455 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม 2537: 204-205) นอกจากนี้ยังมีพระยากลาโหม พระยาพลเทพ พระยามหาอมณเฑียร พระยาสุโขทัย พระยาวิชิตสุนทร พระศรีสุรภักดี ซึ่งถูกระบุว่า “ ลงไป (พระราชวังหลัง) ทั้งกลางวันและกลางคืน ” (พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์, 2504: 457) และอีกสามคนคือ เจ้าพระยามหาอุปราช พระยาพิจิตร หลวงพรหมพิจิตร ซึ่งถูกระบุว่าเพียงแต่ลงไปตามปกติ แต่ในพระราชพงศาวดารไม่ได้ระบุว่าผู้ใดบ้างที่ถูกประหารและผู้ใดบ้างที่ถูกจำคุก แต่คงจะมีการประหารบรรดาขุนนางเหล่านี้เป็นจำนวนมากแน่นอน รวมทั้งยังมีการตรวจสอบไปถึงบรรดามารดาและภรรยาของขุนนางผู้ใหญ่เหล่านี้ด้วย (พก.ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 386-387 พก.ฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ เล่ม 2, 2504: 458 พก.ฉบับบริติชมิวเซียม, 2537: 206 พก.ฉบับพระราชหัตถเลขา เล่ม 2, 2535: 22)

จากรายชื่อที่กล่าวมานี้เห็นได้ว่าขุนนางชั้นผู้ใหญ่จำนวนมากเข้ามาเกี่ยวข้องกับการกบฏครั้งนี้ด้วย เมื่อเทียบกับการยึดอำนาจของสมเด็จพระนารายณ์ เป็นการแสดงให้เห็นถึงปฏิภริยาที่ไม่พอใจของบรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ที่มีต่อสมเด็จพระนารายณ์อย่างค่อนข้างมาก (นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527: 43) แม้การกบฏครั้งนี้จะไม่เป็นผลสำเร็จก็ตาม

จากหลักฐานพระราชพงศาวดารจะเห็นว่า มีช่องทางและช่วงเวลาที่เหมาะสมที่พระไตรภูวนาทิยวงศ์น่าจะก่อการได้ แต่กลับไม่ได้ทำ มีข่าวลือถึงสองครั้งว่าจะมีการยกไพร่พลเข้ามา แต่ก็มีไม่ได้ทำ จึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างประหลาดอยู่ ในเมื่อมีขุนนางชั้นผู้ใหญ่สนับสนุนอยู่มากถึงขนาดนี้ ดูเหมือนว่าพระไตรภูวนาทิยวงศ์ไม่พร้อมที่จะก่อการกบฏ แต่สมเด็จพระนารายณ์เองก็ยังไม่กล้าที่จะประหารพระอนุชาในพระนคร ต้องออกอุบายไปยังพระตำหนักพระนครหลวง

สถานการณ์ของการกบฏนี้จึงนับว่าออกจะประหลาดอยู่มาก ในพระนครขณะนั้นคงจะมีการก้ำกึ่งกันอยู่ระหว่างฝ่ายสมเด็จพระนารายณ์กับฝ่ายขุนนางผู้ใหญ่ที่สนับสนุนพระไตรภูวนาทิยวงศ์ จึงไม่มีเหตุการณ์รุนแรงใด ๆ เกิดขึ้นจริงเลย และเมื่อสมเด็จพระนารายณ์ตัดสินใจที่จะประหารพระอนุชา ได้เสด็จไปถึงพระตำหนักพระนครหลวง เพื่อที่จะให้พระไตรภูวนาทิยวงศ์พ้นจากการคุ้มครองของบรรดาขุนนางเหล่านี้ แต่ทำไมพระไตรภูวนาทิ

ยวงศ์จึงทรงยอมเสด็จไปพระตำหนักพระนครหลวง ที่ซึ่งจะทำให้พระองค์ตกอยู่ในอันตรายที่สุด ทำให้จึงทรงไว้พระทัยพระเชษฐาว่าจะไม่ทรงทำร้ายพระองค์ ทั้งที่มีข่าวลือเรื่องกบฏเกี่ยวกับพระองค์เอง เรื่องนี้จึงเป็นที่น่าสงสัยที่สุด ว่าเพราะเหตุใดพระไตรภูวนาภิตยวงศ์จึงทรงยอมเสด็จลงสู่กับดักอย่างง่ายดาย การกระทำของสมเด็จพระนารายณ์นั้นสามารถเห็นได้ชัดเจนว่าเป็นกลอุบายที่จะขจัดพระอนุชา แต่บรรดาขุนนางชั้นผู้ใหญ่ซึ่งน่าจะรู้เท่าทันกลอุบายนี้ กลับปล่อยให้พระอนุชาเสด็จไปหาความตาย ถ้าพิจารณาใหม่แล้วดูเหมือนว่ากลายเป็นพระอนุชาที่ทรงตามไม่ทันคนอื่นเลย หรือไม่อีกประการหนึ่งคือ พระอนุชาก็ทรงไม่รู้อะไรเลย แต่เป็นเพียงหุ่นที่ถูกเชิดอยู่ท่ามกลางเวทีการเมืองของพระเชษฐากับเหล่าขุนนางเท่านั้น

และการประหารพระไตรภูวนาภิตยวงศ์ก็คือ การหยุดการเคลื่อนไหวของบรรดาขุนนางที่กำลังคิดต่อต้านสมเด็จพระนารายณ์อยู่เป็น “ การเชือดไก่ฟ้าให้บรรดาวานรดู ” และเมื่อเสด็จกลับพระนครก็ทรงโปรด ฯ ให้มีการสอบสวนและจับกุมขุนนางทั้งหลายที่เกี่ยวข้องทันที ซึ่งก็ปรากฏว่าได้ผู้เกี่ยวข้องมามากมายดังที่กล่าวไว้ข้างต้น การลงโทษเหล่าขุนนางในครั้งนี้ย่อมทำให้ความพยายามใด ๆ ที่จะเกิดตามมาคงต้องหยุดชะงักไประยะหนึ่งทีเดียว ซึ่งก็จะเปิดโอกาสให้สมเด็จพระนารายณ์สามารถสร้างฐานอำนาจให้กับพระองค์ได้มากยิ่งขึ้น

การยึดอำนาจของพระเพทราชา

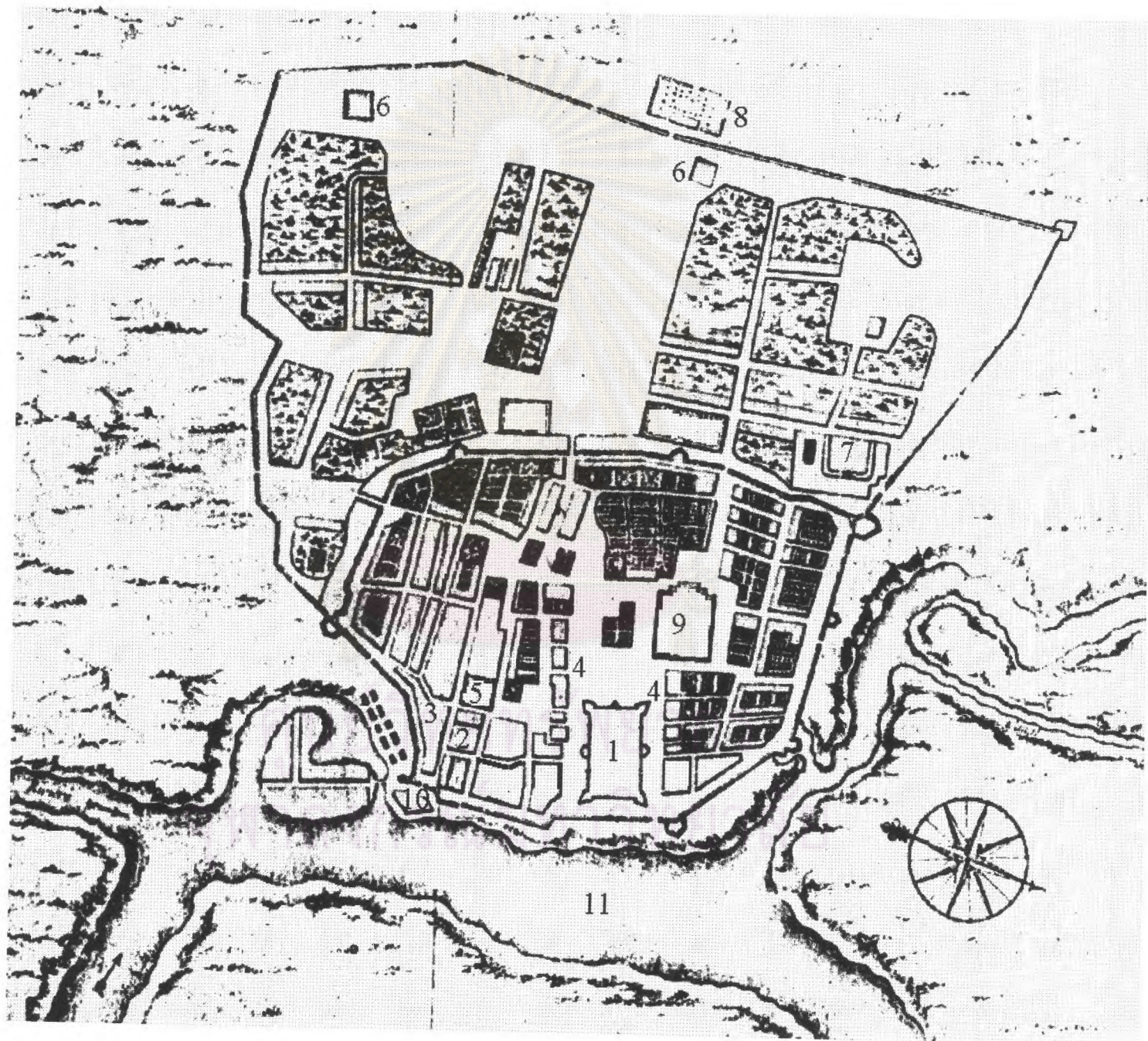
ภายหลังจากการกบฏของพระไตรภูวนาภิตยวงศ์แล้ว สมเด็จพระนารายณ์จึงมีโอกาสดำเนินการสร้างฐานอำนาจให้กับตนเอง โดยการดึงเอาชาวต่างชาติเข้ามาเป็นขุนนางในตำแหน่งสำคัญ เพื่อเป็นการลดทอนอำนาจของกลุ่มขุนนางเก่า ชาวต่างชาติพวกที่เข้ามา มีบทบาทค่อนข้างมาก คือ พวกมัวร์โดยเฉพาะอิหร่าน ซึ่งให้ความช่วยเหลือพระองค์อย่างมากมาตั้งแต่ครั้งที่ยังมิได้เสด็จขึ้นครองราชสมบัติ (สำภาภษัตริย์สุลัยมาน, 2527: 30) มีรายงานของชาวอิหร่านกล่าวถึง อับดุล รือชซาก ซึ่งได้โปรดฯ ให้เป็นสมุหนเสนาบดี แต่ต่อมาปฏิบัติหน้าที่ไม่เหมาะสมกับตำแหน่งและใช้อำนาจหน้าที่ในทางมิชอบ สมเด็จพระนารายณ์จึงทรงให้จำคุกไว้ และเขาก็ตายในคุก ต่อจากนั้น อากอ มุฮัมมัด ก็ได้ดำรงตำแหน่งแทน (สำภาภษัตริย์สุลัยมาน, 2527: 32)

อากอ มุฮัมมัด ได้แนะนำให้สมเด็จพระนารายณ์ทรงว่าจ้างชาวอิหร่าน 200 คน มาจากประเทศอินเดีย เพื่อเป็นทหารรักษาพระองค์ แต่เมื่ออากอ มุฮัมมัดเสียชีวิตกลุ่มชาวอิหร่านกลับเกิดการแตกแยกกันเองภายในทำให้ไม่สามารถเป็นฐานอำนาจให้พระองค์ได้อีก

(สำนึกษัตริย์สุลัยมาน 2527: 34) ชาวอิหร่านจึงถูกลดความสำคัญไปโดยปริยาย คนที่เข้ามารับหน้าที่เป็นฐานกำลังให้กับสมเด็จพระนารายณ์ คือ ก็องสตันซ์ ฟอลคอน (Constantine Phaulcon) ซึ่งเคยเป็นออกขุนสุระสงครามปลัดกรมอาสาญี่ปุ่น และต่อมากลายเป็นที่โปรดปรานของสมเด็จพระนารายณ์ได้เป็นออกญาวิชาเยนทร์ เข้ามาควบคุมดูแลงานในราชสำนักต่างพระเนตรพระกรรณ แต่ฟอลคอนก็ไ้จะมีอำนาจมากจนเกินไป ทุกอย่างนั้นสมเด็จพระนารายณ์ทรงคอยระมัดระวังอยู่เสมอ ทั้งสมเด็จพระนารายณ์และฟอลคอนต่างต้องอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อไม่ให้กลุ่มขุนนางเก่าขึ้นมาใช้อำนาจมากเกินไปเหมือนในอดีต แม้ว่าจจะทรงมีทั้งฟอลคอนและกองทหารฝรั่งเศส ก็ยังไม่สามารถยับยั้งอำนาจของขุนนางฝ่ายเก่า (กลุ่มขุนนางซึ่งไม่พอใจสมเด็จพระนารายณ์ และฟอลคอน เกี่ยวกับนโยบายเรื่องทหารฝรั่งเศสและศาสนาคริสต์ ดูเพิ่มเติมจาก นิธิ เอียวศรีวงศ์, 2527) ได้เด็ดขาด

ออกพระเพทราชาเป็นบุคคลสำคัญคนหนึ่งซึ่งนับว่าอยู่ในกลุ่มขุนนางฝ่ายเก่า เป็นสมุหพระคชบาลจางวางขวา กรมพระคชบาลขวา พระเพทราชานั้นเป็นลูกของ พระนมของสมเด็จพระนารายณ์ จึงนับว่าใกล้ชิดสนิทสนมกับพระนารายณ์มากพอควรตำแหน่งเจ้ากรมคชบาลก็น่าจะมาจากเพราะส่วนหนึ่งเป็นเหมือนญาติสนิทของสมเด็จพระนารายณ์ จึงได้วางใจให้ควบคุมดูแลกรมซึ่งเป็นกำลังหลักในการทหาร และเป็นกำลังสำคัญของพระมหากษัตริย์ แต่ออกพระเพทราชานั้นไม่เห็นด้วยกับการส่งเสริมชาวต่างชาติโดยเฉพาะฟอลคอนและฝรั่งเศส มีเอกสารร่วมสมัยที่กล่าวถึงว่าออกพระเพทราชาไม่ชอบชาวยุโรปโดยเฉพาะฟอลคอน (เดอ แบส, 2516: 57) และในพระราชพงศาวดารเองก็กล่าวถึงเรื่องนี้ มีกรณีพิพาทระหว่างออกหลวงสรศักดิ์บุตรชายของออกพระเพทราชากับฟอลคอนถึงขั้นชกต่อยกัน (พก. ฉบับสมเด็จพระพนรัตน์, 2515: 470-472) อีกทั้งออกพระเพทราชาก็นับว่าเป็นขุนนางสำคัญที่ขุนนางอื่น ๆ ให้ความสนใจ และออกพระเพทราชาเคยบวชอยู่นานจนมีความสัมพันธ์อันดีกับเหล่าพระสงฆ์และโดยเฉพาะอย่างยิ่งสังฆราชเมืองลพบุรี (เดอ แบส, 2516: 161)

อีกพวกหนึ่งคือ บรรดาพระราชวงศ์และผู้เกี่ยวข้อง สมเด็จพระนารายณ์ทรงมีพระอนุชาเหลืออยู่อีก 2 พระองค์ องค์หนึ่งพิการ อีกองค์หนึ่งปกติ (เดอ แบส, 2516: 142) องค์ที่พิการสันนิษฐานว่าเป็นองค์ที่ ส่วนอีกองค์หนึ่งพระอนุชาองค์เล็ก ควรจะเป็นเจ้าฟ้าอภัยทศ นอกจากนี้ยังมีพระราชธิดาของสมเด็จพระนารายณ์ เจ้าฟ้าสุดาวดี (กรมหลวงโยธาเทพ) ซึ่งทรงเป็นเจ้านายฝ่ายในที่ค่อนข้างมีอำนาจสูงในราชสำนัก และท้ายสุด คือ หม่อมบี๊ บุตรีบุญธรรมของสมเด็จพระนารายณ์ ซึ่งค่อนข้างใกล้ชิดสมเด็จพระนารายณ์มากนอกจากฟอลคอน

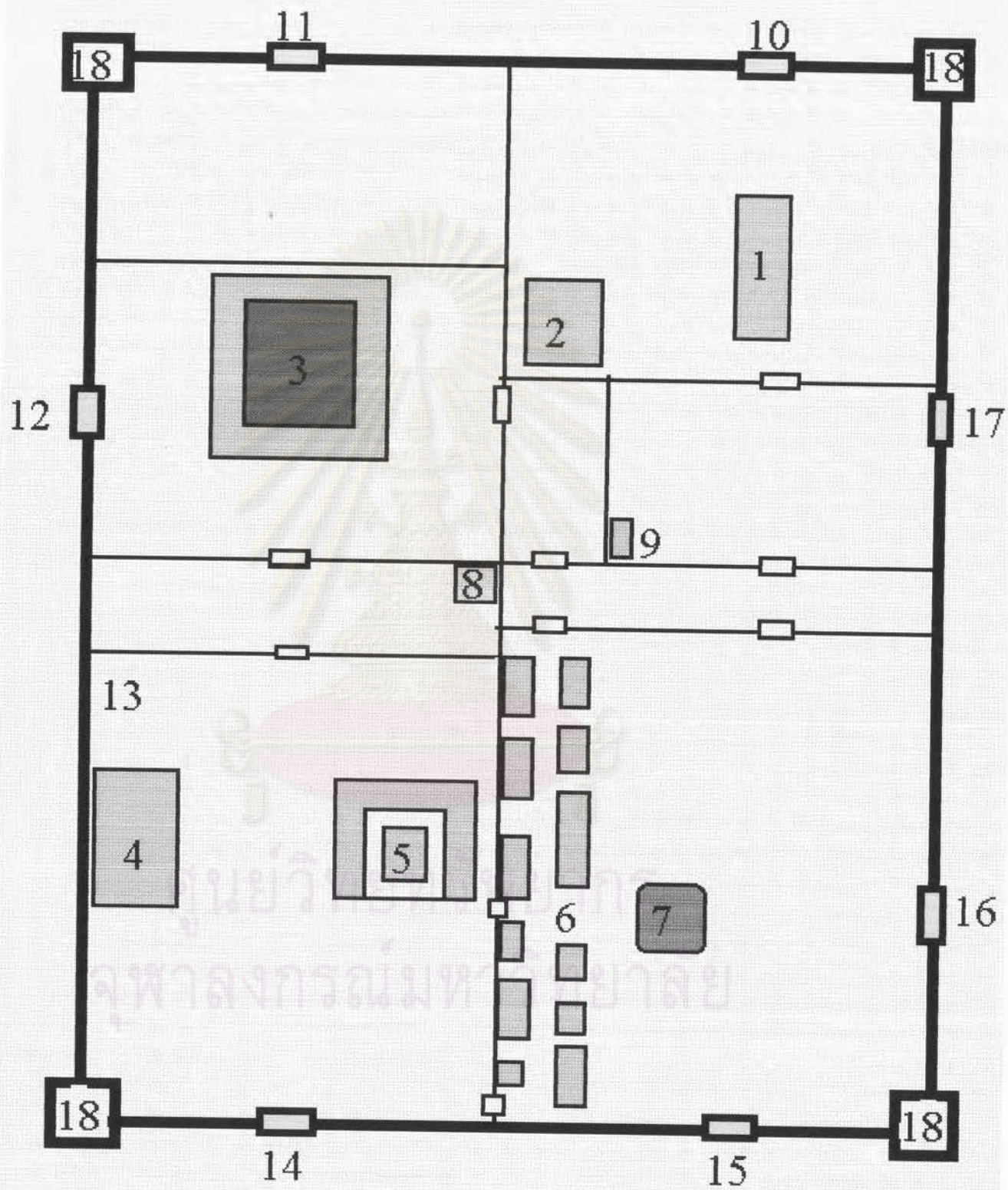

คำอธิบายแผนที่ 6

แผนที่แสดงเมืองละโว้สมัยสมเด็จพระนารายณ์

- หมายเลข 1 พระราชวังนารายณ์ราชนิเวศน์
- “ 2 จวนเอกอัครราชทูตฝรั่งเศส
- “ 3 คณะบาทหลวง
- “ 4 กรมอศุวราช (โรงฆ่า)
- “ 5 จวนเจ้ากรมท่า
- “ 6 อ่างเก็บน้ำ
- “ 7 คณะบาทหลวงเยซูอิต และหอแปดเหลี่ยม (หอดูดาว)
- “ 8 เชนียด
- “ 9 วัดหลวง
- “ 10 ตลาด
- “ 11 แม่น้ำลพบุรี

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คำอธิบายแผนที่ 7

แผนที่พระนารายณ์ราชนิเวศน์ เมืองละโว้

- หมายเลข 1 พระที่นั่งจันทรพิศาล
- “ 2 พระที่นั่งดุสิตสวรรค์ธัญญมหาปราสาท
- “ 3 พระที่นั่งสุทไธสวรรย์
- “ 4 ตึกพระเจ้าเหา
- “ 5 ตึกเลี้ยงต้อนรับแขกเมือง
- “ 6 หมู่ตึกสิบสองห้องพระคลัง
- “ 7 อ่างเก็บน้ำ
- “ 8 โรงช้าง
- “ 9 ทิม
- “ 10 ประตูดุสิตราชมณเฑียร
- “ 11 ประตูนารีสีลา
- “ 12 ประตูทิศใต้
- “ 13 ประตูต้น
- “ 14 ประตูทิศตะวันออกแถบใต้
- “ 15 ประตูพยัคฆมา
- “ 16 ประตูทิศเหนือแถบตะวันออก
- “ 17 ประตูวิเศษไชยศรี
- “ 18 ป้อม

ศูนย์วิจัยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

คนทั้งสามกลุ่มที่กล่าวมาข้างต้นล้วนแล้วแต่มุ่งหวังในราชบัลลังก์แห่งกรุงศรีอยุธยาทั้งสิ้น ขึ้นอยู่กับว่าใครลงมือก่อนย่อมได้เปรียบ เมื่อ พ.ศ.2225 สมเด็จพระนารายณ์ทรงพระประชวรและทรงประทับอยู่ที่พระราชวังที่ลพบุรีตลอดมา แม้จะทรงพระประชวรแต่ก็มีได้ทรงปล่อยมือจากอำนาจ ทรงปล่อยให้ตำแหน่งรัชทายาทว่างอยู่โดยไม่มี การแต่งตั้ง เพื่อให้ทุกฝ่ายต่างรอดูท่าทีกันเป็นการยืดเวลาของพระองค์ออกไปอีก ในเมื่อต่างฝ่ายต่างคุมเชิงกันอยู่จุดระเบิดจึงยังไม่ถึง แต่เมื่อยังทรงพระประชวรหนักขึ้นจนต้องประทับอยู่แต่ในที่ประทับ ก็ทำให้สถานการณ์เลวร้ายลง ฝ่ายที่ฉกฉวยโอกาสไปได้คือ ออกพระเพทราชา โดยมีขุนนาง พระสงฆ์ และชาวบ้านให้การสนับสนุน ในขณะที่พระอนุชากับพระธิดาถูกเนรเทศให้มาอยู่อยุธยา หม่อมปีย์ไม่กล้าลงมือ และพอลดคอนกับพวกฝรั่งเสสก็รู้ว่าจะได้รับการต่อต้านแน่นอน ดังนั้น ผลประโยชน์ตกอยู่กับออกพระเพทราชา แต่ก็ต้องใช้ความสามารถฉกฉวยเอามา ออกพระเพทราชาและออกหลวงสรศักดิ์เข้าควบคุมพระราชวังซึ่งเหล่าขุนนางประชุมรวมกันอยู่ที่นั่น และจัดการจับกุมหม่อมปีย์ และพอลดคอนต่อมาถูกประหาร เสียทั้งสองคน วางอุบายลวงพระอนุชาขึ้นมาจากอยุธยาและให้ประหารเสีย เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคต พ.ศ.2231 ออกพระเพทราชาจึงสามารถควบคุมสถานการณ์ไว้ได้

ออกพระเพทราชาและออกหลวงสรศักดิ์นำกำลังพลเข้าควบคุมตีพระเจ้าเหาขุนนางจำนวนมากถูกควบคุมอยู่ที่นั่น ด้วยกำลังพลของกรมศบบาลและขุนนางที่ให้การสนับสนุน กำลังพลของออกพระเพทราชาจึงนับว่ามีมากพอสมควรทีเดียว แล้วจึงให้กำลังพลประจำรักษาอยู่ทุกประตูทุกป้อม เมื่อพอลดคอนเข้าประตูพระราชวัง (น่าจะเป็นประตูทางด้านตะวันออก) มา ก็ถูกจับกุมและประหาร หม่อมปีย์พระโอรสบุญธรรมก็ถูกประหาร เจ้าฟ้าอภัยทศซึ่งอยู่กรุงศรีอยุธยาถูกอุบายลวงให้เสด็จขึ้นมาเมืองลพบุรี และถูกออกหลวงสรศักดิ์จับประหารชีวิต เมื่อสมเด็จพระนารายณ์สวรรคตออกพระเพทราชาก็สามารถควบคุมพระราชวังลพบุรีเอาไว้ได้

ในช่วงระยะเวลาสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมถึงสมเด็จพระนารายณ์มหาราช นับเป็นยุคแห่งการยึดอำนาจและการเกิดกบฏ แต่พื้นที่นั้นจำกัดตัวลงมาในพระนครมากขึ้น มีการรวบรวมกำลังพลจำนวนมากครั้งแรกในพระนคร คือ เมื่อสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมทำการรัฐประหารสมเด็จพระศรีเสาวภาคย์ โดยช่องสุ่มกำลังจากวัดระฆัง ซึ่งอยู่ห่างพระราชวังไปแค่ระยะข้ามคลองท่อเท่านั้น ใกล้ที่สุดเท่าที่เคยมีมา และจากนั้นก็มีการใช้กำลังของชาวต่างชาติในการทำการกบฏ คือ อาสาญี่ปุ่น ซึ่งเข้ามามีบทบาทในราชสำนักอยุธยาจนกระทั่งสมัย

สมเด็จพระเชษฐาธิราช และถูกลดทอนอำนาจลงอย่างมากภายในสมัยสมเด็จพระอาทิตย์วงศ์ โดยออกญาภักดาใหม่ซึ่งเป็นผู้สำเร็จราชการ จนกระทั่งหมดอำนาจไปอย่างสิ้นเชิง เหลือเพียงแค่กรมอาสาญี่ปุ่นธรรมดาเท่านั้น

การปฏิบัติการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองในสมัยนี้ มีความเข้มข้นและรุนแรงมาก การประหารชีวิตผู้คนจำนวนมากทำให้เกิดขึ้นแทบตลอดระยะเวลา กบฏครั้งใหญ่ที่มี “ฐาน” อยู่นอกพระนคร คือ กบฏพระศรีศิลป์ ซึ่งมีฐานอยู่ที่เมืองเพชรบุรี นับเป็นระยะที่ไกลกว่าที่เคยมีมาในอดีต และมีการสู้รบกันอย่างรุนแรง ใช้กำลังพลจำนวนมากเท่าที่จะรวบรวมได้ เป็นการกบฏที่เกิดขึ้นนอกพระนครหลังจากที่ยุติมานานระยะหนึ่ง

การยึดอำนาจที่ทำในระยะประชิดพระนคร คือ การรัฐประหารของออกญาภักดาใหม่ ซึ่งมีการช่องสุมกำลังพลที่บริเวณวัดกุฎ ด้านตะวันตกเฉียงใต้ของพระนคร และยกกำลังเข้าทางด้านใต้ของพระนคร เป็นการเคลื่อนกำลังทางน้ำที่ได้ผลมาก แต่หลังจากนี้ก็ไม่มีการใช้กำลังทางน้ำอีกเลย

การเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญคือ การโยกย้ายที่ประทับของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชไปยังเมืองลพบุรี ไข่ว่าความสำคัญของพระราชวังหลวงจะลดลง เพราะเมื่อพระเพทราชาทำการยึดอำนาจที่เมืองลพบุรี สำเร็จก็เสด็จกลับมาพระนครทันที แต่การย้ายที่ประทับเป็นเวลานานทำให้ศูนย์กลางการบัญชาการราชการต่าง ๆ จำเป็นต้องย้ายตามองค์พระมหากษัตริย์ไปด้วย เมืองลพบุรีจึงเปลี่ยนเป็น “เป้าหมาย” ในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองไปด้วย ไม่ใช่การปฏิบัติการเพื่อยึดครองพระราชวังลพบุรี แต่เป็นการทำเพื่อให้สามารถควบคุมสถานการณ์ต่าง ๆ ในพระราชวังลพบุรีและเมืองลพบุรีเอาไว้ให้ได้

ดังนั้น แม้เมื่อการยึดอำนาจจะกระทำที่ลพบุรี แต่ลพบุรีไม่มีความจำเป็นสำหรับพระเพทราชา สิ่งที่สำคัญที่สุด คือ พระนครศรีอยุธยา ต่างหาก หลังจากสิ้นรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์เมืองลพบุรีจึงกลับเป็นเมืองเล็ก ๆ ตามปกติ

นับตั้งแต่รัชกาลสมเด็จพระเพทราชาเป็นต้นมา ภายในราชสำนักอยุธยา มีความกดดันมากขึ้น เห็นได้จากการลอบทำร้ายภายในราชสำนักหลายครั้งหลายคราด้วยกัน เช่น การปลงพระชนม์เจ้าพระขวัญ กรณีข้างตกล่ม เป็นต้น ความกดดันในราชสำนักนั้นดำเนินไปอย่างไม่หยุดยั้ง มีการสร้าง “ฐาน” อำนาจและชุมนุมกำลังขึ้นในพระนครอย่างชัดเจน จนกระทั่งในปลายแผ่นดินสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ แหล่งกำลังพลใหญ่ 2 แห่ง คือ พระราชวังหลวงและพระราชวังหน้าก็เกิดการเผชิญหน้ากันอย่างเต็มที่ กลายเป็นสงครามกลางเมืองที่ใช้

พื้นที่ในการรบไปถึงครึ่งเมือง และเป็นสงครามครั้งใหญ่ที่สุดก็ว่าได้ ในการแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของอยุธยา

สิ่งที่ตรงกันข้าม คือ การลอบทำร้ายกลับไม่ลดลงเลยในช่วงตลอดระยะเวลาที่มีการวางอุบายเพื่อกำจัดศัตรูทางการเมือง เช่น อุบายฝังพระธำมรงค์เพื่อประหารพระองค์เจ้าแก้ว อุบายซ่อนถาดทองเพื่อประหารกรมพระราชวังหลัง และพระยาสุรสงคราม หรือแม้กระทั่งอุบายลวงเจ้าพระขวัญไปฆ่า จะเห็นได้ว่าปริมาณของการลอบทำร้ายกลับมีจำนวนมากขึ้น ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะการที่กลุ่มผู้ต้องการอำนาจทั้งปวงต่างถูกจำกัดสถานที่ลงมาให้แคบแคบในพระนครกับในพระราชวังเท่านั้น อีกทั้งในปลายสมัยมีการโยกย้ายพระราชวังหน้ามาอยู่ข้างพระราชวังหลวง พื้นที่จึงถูกจำกัดลงอีก

การกลับทิศของพระราชวังหลวงก็มีผลในการแย่งชิงอำนาจทางการเมือง ตั้งแต่มีกการสร้างพระที่นั่งบรรยงก์รัตนาศน์ขึ้น ก็มีการเปลี่ยนเอาทิศตะวันตกเป็นด้านหน้า กลับเอาทิศตะวันออกเป็นด้านหลัง และให้ปิดเสีย ทำให้การจะเข้าพระราชวังหลวงต้องมาทางเรือเข้าคลองท่อ หรือถ้าใช้ทางบกก็ต้องมาเข้าทางประตูด้านคลองท่ออยู่ดี ทำให้ด้านตะวันออกซึ่งเคยเป็นข้างหน้า กลายเป็นปราการสำคัญของพระราชวังหลวงเพราะถูกปิดตาย

ศูนย์วิทยพัทยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย